

VODNÍ OBILNÍ A HOŘČIČNÝ MLÝN V DĚTRICHOVCI

PŘÍSPĚVEK KE VZTAHU STAVEBNÍHO
A TECHNOLOGICKÉHO VÝVOJE
VODNÍCH MLÝNŮ

PETR FREIWILLIG

Na přelomu let 2013 a 2014 proběhl dílčí, na hospodářskou část objektu a technologii zaměřený stavebněhistorický průzkum vodního mlýna čp. 30 v Dětrichovci (obec Jindřichovice pod Smrkem, okres Liberec). Provedení průzkumu bylo motivováno snahou zachytit dochované stavební konstrukce a technologické vybavení jednoho z nemnoha vodních obilních mlýnů, které se ve Frýdlantském výběžku dochovaly do současnosti. Za stávajícího stavu poznání je vodní mlýn v Dětrichovci vedle mlýna v nedalekém Krásném Lese jediným venkovským uměleckým mlýnem, který se z několika desítek vodních mlýnů kdysi pracujících na Frýdlantsku dochoval do současnosti – a co je zvláště cenné – včetně technologie. Poslední dosud funkční obilní mlýn v Raspenavě (resp. Luhu) je již moderní stavbou průmyslového charakteru z první poloviny 20. století. Ostatní existující mlýny byly zásadním způsobem přestavěny (nejčastěji na textilní továrny) v průběhu industrializace teritoria v 19. století, případně – a to častěji – byly srovnány se zemí. Asanační aktivita se soustředila především na přelom 50. a 60. let 20. století, kdy mlýny – od let 2. světové války většinou uzavře-

Obr. 1: Dětrichovec (okres Liberec), mlýn čp. 30, celkový pohled od východu, 2. polovina 20. století (sbírka L. Kučery).

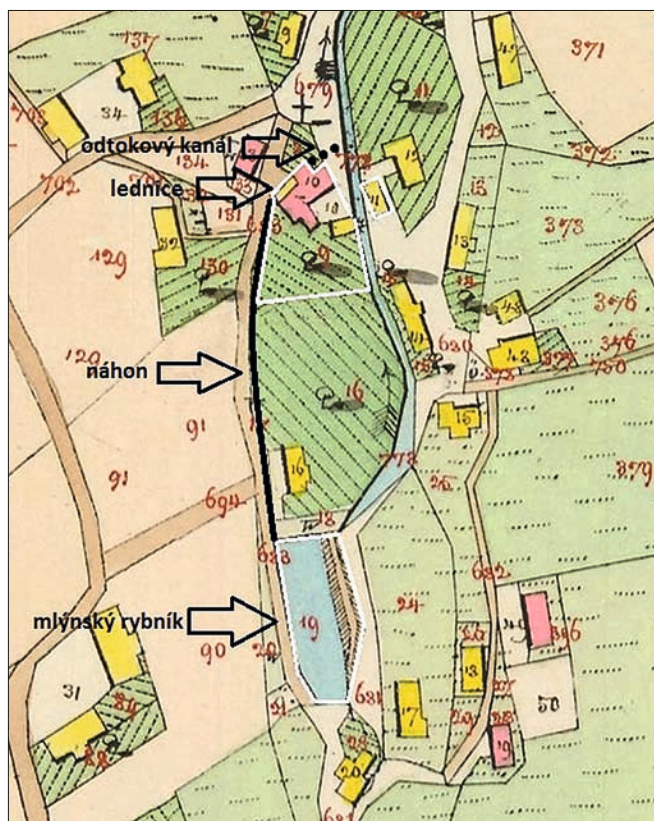

Obr. 2: Dětrichovec na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1843 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Praha).

né – demolovala armáda v rámci celostátní akce likvidace nevyužívaných staveb v pohraničním pásmu republiky. Tato akce se dotkla i většiny mlýnů, které byly po roce 1945 zařazeny do skupin A či B, a zachovány tak k námezdnímu nebo obchodnímu mletí pro zemědělce v dosídlovaném pohraničí.

ÚVOD

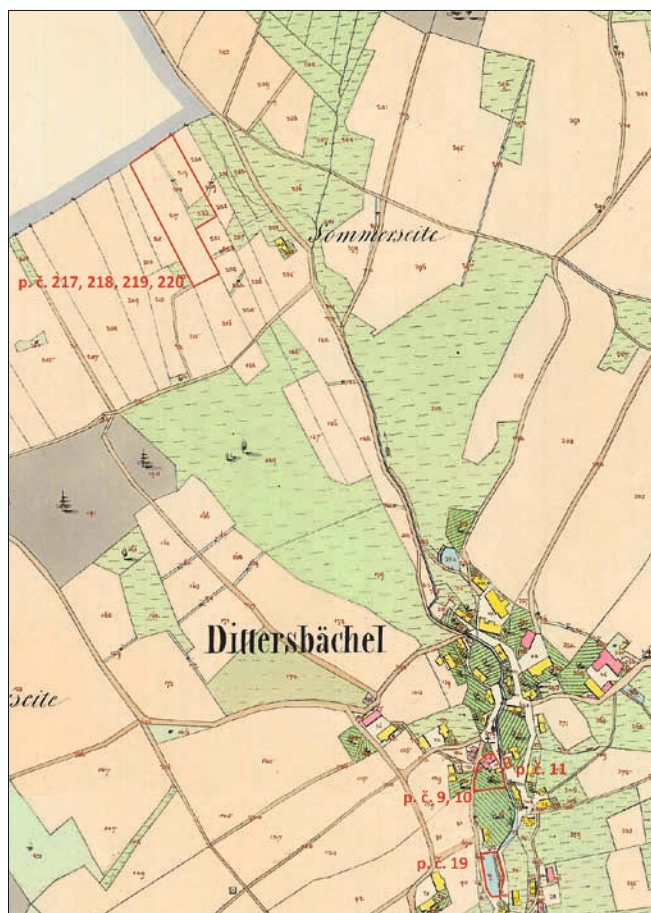
Mlýn v Dětrichovci je poprvé připomínán v berním rejstříku panství Frýdlant a Závidov z roku 1577.¹⁾ Nejstarší zmínka tak spadá do období mohutného rozmachu šlechtického režijního hospodaření na frýdlantském panství ve 2. polovině 16. století, tedy do období vlády slezského rodu Redernů. Nelze s jistotou říci, zda je mlýn středověkého původu. Faktem zůstává, že nejstarší dochovaný berní rejstřík z let 1560–1561 jej nezmiňuje.²⁾ V této souvislosti je zajímavý údaj z tzv. frýdlantského urbáře, mimochodem

Obr. 3: Dětrichovec na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1843. Výřez s vyznačením mlýna a vodního díla (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Praha).

druhého nejstaršího světského urbáře u nás, který již k roku 1381 uvádí (vůbec poprvé) nejen vlastní vesnici, ale také vodní pilu.³⁾ Souvislost se stávající lokací vodního díla nelze samozřejmě prokázat. Vzhledem k nevelké rozlehlosti sídla a vyznačení mlýna ve stávající pozici na mapě I. vojenského (josefského) mapování z let 1764–1768 (rektifikace 1780–1783)⁴⁾ lze důvodně předpokládat, že mlýn připomínaný roku 1577 stál na místě stávající stavby a dosud může tvořit její stavební jádro.

V 19. a 20. století prošel mlýn několika poměrně rozsáhlými přestavbami a rozšířeními. Pro jeho dnešní vzhled je určující nejspíše klasicistní přístavba jižního křídla s hrázděným patrem, a poté související přestavba původního objektu, který interpretujeme jako stavbu s obdélným půdorysem a trojdílnou dispozicí (mlýnice/sín/světnice), původně snad s roubenou světnicí a hrázděným patrem vynášeným podstávkovou konstrukcí, jak by napovídaly dosud získané poznatky. Po roce 1843, kdy v oblasti probíhalo mapování pro stabilní katastr, došlo k „zaokrouhlení“ půdorysu do dnešní podoby v severním nároží obytné části objektu. Významnou stavební fází představuje přestavba ze starého českého mlýna na mlýn s uměleckým složením ve 2. polovině, či spíše koncem 19. století. Ta si vzhledem ke změně technologie mletí, čištění a vysévání vyžádala přepatrování původní mlýnice a instalaci mlýnského zařízení do tří, resp. čtyř podlaží. Zda došlo k osazení dochované válcové mlecí stolice souběžně, nebo později, není zřejmé. S touto změnou lze klást do souvislosti úpravu průčelí obytné části budovy do dnešní podoby, kterou je možné díky historickým fotografiím bezpečně datovat do 2. poloviny 19. století.

Obr. 4: Dětrichovec na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1843. Výřez s vyznačením parcel náležejících ke mlýnu v roce 1843 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru Praha).

Výrazným stavebním zásahem, motivovaným tentokrát změnou typu vodního motoru, prošel objekt po roce 1926, patrně ve 30. letech 20. století.⁵⁾ Tehdy došlo k odstranění vodního kola na horní vodu a jeho nahrazení dvojitou Bánkiho turbínou, s čímž souvisela stavba tlakového potrubí a vodního zámku. Náhradním zdrojem energie se nejspíš v téže době stal stacionární spalovací motor, umístěný v přístavbě k tomu účelu postavené při jižním nároží objektu. K ukončení mletí došlo s největší pravděpodobností v době záboru Sudet nacistickým Německem, po válce již mlýn nebyl v provozu.⁶⁾ Stavební změny ve 2. polovině 20. století byly minimální. Zdaleka nejvýraznější zásah představuje nová střešní konstrukce, realizovaná zhruba v původní hmotě (s většími přesahy a novými sedlovými vikýři) po roce 2000. Při realizaci nové střechy byla jen ze zanedbatelné části využita dosavadní konstrukce krovu.

Podmínky provádění průzkumu

Podmínky pro provedení stavebněhistorického průzkumu byly limitovány omezeným časem na zaměření a dokumentaci interiéru. I proto byl průzkum ve shodě se zaměřením hlavního výzkumného cíle záměrně zúžen na hospodářskou (výrobní) část objektu včetně souvisejících staveb a technologií. Obytná část byla zaznamenána pouze v nejnútnejší míře, se zaměřením exteriéru, otvorů a letmou fotografickou dokumentací interiéru. Výsledek je předkládán ve formě čárového schématu navazujícího

na zaměřenou hospodářskou část. Totéž se týká krovu, který byl zásadně novodobě přestavěn, čímž byla výrazně snížena jeho vypovídací schopnost. Vlastní provádění výzkumu bylo komplikováno značnou „zaplněností“ interiérů hospodářské části předměty pocházejícími z vlastního objektu i odjinud, stejně jako zhoršenými světelnými podmínkami. Důraz byl kladen na zachycení dochované technologie, která byla s výjimkou otvorů pro kapsové výtahy a souvisejících fragmentů vislé dopravy meliva zaměřena a zaznamenána do půdorysů.

S ohledem na množství stavebních fází objektu se jeví jako nanejvýš potřebné doplnit v budoucnu průzkum o výsledky dendrochronologické analýzy dochovaných dřevěných konstrukcí. Při jejich vyhodnocení však bude nutné vzít v úvahu, že v objektu evidentně docházelo k častému druhotnému používání prvků nejen dřevěných stavebních konstrukcí, což budoucí interpretaci výsledků analýzy poněkud komplikuje.

NÁSTIN DĚJIN VSI

První zmínka o nevelké vesnici, ležící necelý kilometr od zemské hranice Čech s Horní Lužicí, jejíž území východně a severně od Frýdlantského výběžku byla přičleněna na základě závěrečného usnesení Vídeňského kongresu roku 1815 k Pruskému Slezsku (dnes Polsko), pochází z frýdlantského urbáře. K roku 1381 se tak dozvídáme nejen o existenci vsi „Dytrichsbechel“, ale také o pile, která v obci, resp. v „Medvědíím lese“ (Bärenwalde) pracovala („*Dy bretmol im berenwalde*“).

Na rozdíl od některých jiných sídel na Frýdlantsku nebyl Dětrichovec lenní vesnicí, ale po celou dobu existence náležel přímo k frýdlantskému panství. Sledujeme-li vrchnostenskou držbu, ves náležela nejprve Biberštejnům, od roku 1558 Redernům a v letech 1621–1634 se stala součástí severočeské domény Albrechta z Valdštejna. Po jeho zavraždění získal frýdlantské panství Matyáš z Gallasu, jehož potomci je drželi až do roku 1757, kdy se novým pánem na Frýdlantu stal Kristián Filip Clam (vládl od roku 1770). Nová vrchnost přejala ke svému jménu přídomek -Gallas, a Clam-Gallasové, psáni takto od roku 1768, drželi panství až do zrušení patrimoniální správy. Výsadní pozici coby majitelé rozsáhlého frýdlantského velkostatku si však podrželi až do 1. poloviny 20. století. Z hlediska církevní správy náležela ves do farnosti Jindřichovice pod Smrkem, avšak mezi lety 1624–1775 příslušela k farnosti novoměstské.⁷⁾

Jaká byla podoba vesnice, ležící na samé výspě panství, od 2. poloviny 16. století oživené hornickou činností?⁸⁾ První údaje pocházejí nikoliv náhodou z 16. století, z doby rozvíjejícího se šlechtického režijního hospodaření. Z berního rejstříku pro léta 1560–1561 se dozvídáme, že

Obr. 5: Dětrichovec, mlýn čp. 30. Pohlednice z doby, kdy zde hospodařil mlynář Josef Sommer. Vpravo nedochovaný objekt na p. č. 11, kolem roku 1915 (sbírka L. Kučery).

ve vsi podléhalo platbě svatojiřského a svatomichalského úroku kromě rychtáře (na Frýdlantsku stejně jako v sousední Lužici zvaného šoltys) dalších 12 osob.⁹⁾ Berní rejstřík panství z roku 1591 pak uvádí v obci 11 sedláků, 6 zahradníků (Erbgärtner), 4 chalupníky (Auenhäusler) a 8 domkářů (Hausleute), celkem 29 osob poplatných činži. Tři osoby zde odváděly tkalcovskou činži (Weberzins).¹⁰⁾

Snad roku 1580 vzniká poplužní dvůr ve zhruba 5 km vzdáleném Hajništi, úzce související s hospodařením v oblasti. V době utužujících se nevolnických vztahů po třicetileté válce na něm robotovali Dětrichovečtí.¹¹⁾ Jsou to právě údaje z pramenů shromážděné k tématu robotních povinností, které nám pomáhají zaostřit obraz vesnice v 17. století; roku 1614 bylo povinných robotou 11 sedláků, roku 1631 pak 8 sedláků a všichni zahradníci, kteří odváděli rentu v úkonech na dvoře v Hajništi.¹²⁾ Kromě prací při dvoře štípali sedláci a domkáři z Dětrichovce za nevelkou odměnu šindel, sedláci museli dále udělat a dovést 1 hranici dříví na frýdlantský zámek a v rámci „stavebních“ robot také vozili písek.¹³⁾

V soupise sedláků, zahradníků, chalupníků a domkářů na panství Frýdlant z roku 1628 figuruje v Dětrichovci 14 sedláků, 4 zahradníci (Erbgärtner), 6 chalupníků (Auenhäusler) a 2 domkáři (Hausleute). O rok později jsou pak v obci uváděni pouze 4 sedláci s koňmi, 4 ostatní sedláci, 4 zahradníci a 7 chalupníků.¹⁴⁾ Další údaje máme z roku 1640, kdy je v obci zaznamenáno 11 sedláků, 7 zahradníků, 5 chalupníků a 3 domkáři.¹⁵⁾

V 16.–18. století zaujímalo na Frýdlantsku významné postavení pěstování lnu a také plátenictví. Proto zaslouží zmínit, že již roku 1594 je v obci zaznamenáno 9 tkalců, roku 1614 na 8 tkalců a stejný počet tkalcovských stavů. Z let 1630 a 1636 máme zprávy o existenci pouze jednoho tkalcovského stavu.¹⁶⁾

Soupis poddaných podle víry z roku 1651 uvádí kromě mlýna (srov. dále) 1 rychtáře a sedláka, 5 dalších sedláků (s rodinnými příslušníky 16 osob), 2 polosedláky (5 osob), 5 zahradníků, 1 zahradnici (12 osob) a 6 chalupníků (13 osob). Celkem tak soupis v obci zaznamenává 46 osob,

příčemž žádná z nich nebyla katolického vyznání. U 27 z nich je konstatována naděje na obrácení na katolickou víru.¹⁷⁾ Svědectví o neúspěchu rekatolizace v oblasti podává berní rula z roku 1654, která ukazuje ani ne tak zpusťování vsi po třicetileté válce, jako spíše masivní emigraci jejího protestantského obyvatelstva, následující po soupisové akci z roku 1651.¹⁸⁾ V „Dittsrbachlu“ hospodařili všeho všudy 1 sedlák, 1 chalupník a 1 zahradník. „Stavení rozbořených a pustých“ napočítáme 9 selských, 4 chalupnická a 8 zahradnických, celkem tedy 21 pustých usedlostí.¹⁹⁾ Tři stavení byla pohořalá.²⁰⁾

Podíváme-li se na údaje z berní ruly podrobněji, zjistíme, že sedlák Jakub Šultys měl 50 strychů polí, na zimu sel 8 a na jaře 10 strychů, choval 3 krávy, 2 jalovice, a měl tak 2 potahy, chalupník Melichar Švertner měl 9 strychů polí, sel 2 strychy na zimu a 4 na jaro, choval 2 krávy. Konečně zahradník Kryštof Schwertner se živil jako bednář a k živobytí mu napomáhala 1 kráva. Ladem leželo 229 strychů polností.²¹⁾ Uvádí se, že z vesnice zběhlo celkem 76 osob.²²⁾ Relativně brzy však došlo k jejímu dosídlení. V roce 1661 je zaznamenáno 20 obývaných stavení, mezi nimi, což je pozoruhodné, také varna vitriolu, či vitriolová huť („fabricia vitriolis“).²³⁾ Rejstřík svatomichalského úroku z roku 1670 registruje v obci 24 poplatných, z toho 9 sedláků, 6 zahradníků a 9 chalupníků.²⁴⁾ Stejný počet uvádí také svatomichalský rejstřík z roku 1700.²⁵⁾

Jaký obraz obce podává tereziánský katastr, jehož příznávací fasce zachycují stav k roku 1713? Ves čítá 136 duší, pracuje zde mlýn s jedním kolem na nestálé vodě.²⁶⁾ Od roku 1750 zde existuje obecná škola.²⁷⁾ Z rustikálu tereziánského katastru pak získáváme přehled o hospodářských poměrech: 22 hospodářů obdělává pole v 8. třídě bonity, přičemž nejvíce, 9, jich je ve velikosti od 5,1 do 15 strychů. 8 polností je menších než 1 strych, 2 jsou v rozmezí 1,1 až 5 strychů, rovněž 2 mezi 15,1 až 30 strychy a pouze jeden hospodář má orné pole větší než 60 strychů. Z celkové výměry tvoří orná pole 181 strychů, lada 75 strychů, pastviny 145 strychů, a louky 39 vozů. Řemeslníci ve vsi jsou zastoupeni jedním krejčím. Rustikál zaznamenává pouze 6 domů.²⁸⁾

Roku 1775 se Dětrichovečtí poddaní, tížení robotními povinnostmi na poplužním dvoře v Hajništi, účastnili nevolnických bouří.²⁹⁾ V roce 1771 získalo 33 domů stojících v obci čísla popisná.³⁰⁾ O 19 let později, v roce 1790, stálo v obci již 41 domů.³¹⁾ Materiály k josefskému katastru však uvádějí v obci k roku 1789 na 49 čísel popisných a 57 poplatných.³²⁾ Co se týká živností, tak roku 1801 v obci kromě mlynáře působili kovář, krejčí, brusič, švec, hokynář, tkadlec lnu a dva přadláci (Garnsammler).³³⁾ Kolem roku 1800 Josef Streit v domě čp. 2 zřídil brusírnu kos a kostní

Obr. 6: Dětrichovec, mlýn čp. 30, jihovýchodní (hlavní vstupní) průčelí – pravá část; šipkou označena odkrytá hrázďená konstrukce patra (všechny snímky P. Freiwilg, 2013, není-li uvedeno jinak).

stoupu.³⁴⁾ Pozdější mlýn na kosti firmy *Streit & Bergman* představoval jediný „průmyslový“ provoz v obci, od roku 1910 disponující parním pohonem. Tento dnes již zbouraný kostní mlýn čp. 94 se nacházel na horním toku Jindřichovického potoka na okraji lesa nad obcí a fungoval ještě v meziválečném období. Sommerova Topografie z roku 1834 uvádí v obci 68 domů včetně mlýna (tedy nárůst o 27 domů během 44 let), obývaných 375 osedlými.³⁵⁾

Stabilní katastr, v případě Frýdlantska zpracováváný k roku 1843, zaznamenává v katastru Dětrichovce úhrnem 791 strychů, 852 čtvrtěčních sáhů pozemkových parcel a 5 strychů, 478 čtverečních sáhů stavebních parcel. Celková výměra všech pozemků obce tak činila 796 strychů a 1330 čtverečních sáhů.³⁶⁾

Demografický a stavební vývoj ve 2. polovině 19. a ve 20. století se nijak výrazně nevymyká z vývoje zemědělských sídel obdobné velikosti v regionu. Zajímavý je skokový nárůst počtu domů a obyvatel během 11 let, kdy je v roce 1845 uváděno 440 obyvatel v 79 domech. Maxima je dosahováno tradičně mezi lety 1869–1910, kdy počet obyvatel osciluje v intervalu 450–500 osob, domů pak je registrováno mezi 84–94.³⁷⁾ Je nepochybné, že industrializace spolu s vleklou agrární krizí odčerpala část obyvatel, zmnožených populační explozí 19. století. V této souvislosti je však podstatné, že v nevelké vzdálenosti 2–4 km se kromě železnice (od roku 1902) nacházely velké textilní továrny E. Heintschel & Co. v Jindřichovicích pod Smrkem a Ignatz Klinger v Novém Městě pod Smrkem, do nichž nepochybně nezanedbatelná část Dětrichoveckých za prací docházela. Populace v obci tak byla poměrně stabilizovaná. Setrvalý pokles počtu obyvatel lze sledovat od počátku 20. století; roku 1921 čítá vesnice 396 obyvatel (z toho pouhých 6 Čechů), v roce 1930 pak 341.³⁸⁾

Je až překvapující, že navzdory odsunu téměř veškerého obyvatelstva po roce 1945 (jen do července téhož roku bylo v rámci tzv. divokého odsunu vystěhováno zhruba

Obr. 7: Dětrichovec, mlýn čp. 30, detail napojení severovýchodního (levá část – kolmé křídlo) na jihovýchodní (hlavní vstupní) průčelí; šipkou označeno přisazení kolmého křídla.

30 % obyvatel),³⁹⁾ bylo v obci k roku 1950 evidováno 131 nových osídlenců. Dlužno však podotknout, že se z velké části jednalo o reemigranty, volyňské a zelovské Čechy.⁴⁰⁾ S platností od 28. prosince 1945 získala obec český název Dětrichovec. Od školního roku 1945/1946 zde otevřeli jednotřídku, v roce 1949 již v obci existovalo jednotné zemědělské družstvo (roku 1960 rozpuštěné, obhospodařovanou půdu převzal Státní statek Frýdlant).⁴¹⁾ Počet obyvatel začal v následujících desetiletích nevyhnutelně klesat. To našlo svůj výraz i v dramatickém poklesu počtu domů, provázeném ztrátou správní samostatnosti (od roku 1960 se stala obec součástí Jindřichovic pod Smrkem, mezi lety 1980–1990 spolu s nimi Nového Města pod Smrkem).⁴²⁾ V případě Dětrichovce, tak jako u mnoha jiných po válce nedosídlených – protože pro nové osídlence vzhledem ke své periferní poloze a omezeným pracovním příležitostem neatraktivních – sudetských vesnic, došlo po 2. světové válce ke zbourání více než poloviny zástavby. Zatímco v roce 1930 čítala obec 94 stavení, roku 1950 jich zůstalo pouze 41. Další radikální pokles nastal do roku 1970, kdy je v obci evidováno pouhých 16 domů. O deset let později zde trvale žilo 17 obyvatel.

Podívejme se nyní na urbanistickou strukturu vesnice. Nejlepší představu podávají mapy stabilního katastru z roku 1843. Jádru údolní lánové vsi je soustředěno kolem Jindřichovického potoka v nepravidelně formovaném

Obr. 8: Dětrichovec, mlýn čp. 30, jihovýchodní (hlavní vstupní) průčelí – detail portálu; v zápraží mlecí kámen.

seskupení, kdy většinu zástavby tvoří spalné objekty, doplněné největším statkem čp. 46 (zbořeno) a nemnoha dalšími nespalnými objekty (včetně mlýna, nacházejícího se ve středu obce, zbourané rychty, někdejší čp. 34). Ačkoliv by se mohlo zdát, že jádro původního osídlení je dle hustoty zástavby právě v těchto místech, pozornější pohled do map stabilního katastru prozrazuje něco jiného. Celková situace vesnice ukazuje na několik nejstarších selských statků s navazující záhumenicovou plužinou, doplněnou mladšími usedlostmi ve středu obce a drobnější zástavbou z 18.–19. století. Na jihovýchod od středu obce směrem k zemské hranici se rozkládalo několik rozptýlených usedlostí a stavení různé velikosti. V jihovýchodním perimetru katastru v lokalitě „Hainbusch“ (dnes „Na Hranici“) bychom našli skupinu 15 typizovaných okapově orientovaných domů v řádkové zástavbě s pravidelně vyměřenou záhumenicovou plužinou (původní čp. 63–77, dnes stojí pouze tři – č. 5, 6 a 7). Tato dominikální zástavba vyrostla na někdejší milířišti po roce 1786.⁴³⁾ Jihozápadní část katastru zaujímal les, porůstající celý masiv Jindřichovického hřebenu. Severozápadně od obce při cestě do Jindřichovic pod Smrkem v blízkosti ruiny kostela sv. Jakuba se nachází samota vzniklá ve 2. polovině 19. století, dnes zvaná „U Tvrдых“ (čp. 71, č.e. 20, 26).

Jak bylo konstatováno výše, po roce 1945 domovní fond obce prořídil o více než polovinu. Bylo běžné, že no-

ví osídlenci měli přiděleno několik stavení, které postupně „vybydleli“. ⁴⁴⁾ První vlna demolice proběhla ještě před rokem 1950, druhá pak na přelomu 50. a 60. let. O stavu zástavby vesnice před druhou asanační akcí se lze přesvědčit na leteckých snímcích, pořízených v roce 1953. ⁴⁵⁾

DĚJINY OBJEKTU

Pomineme-li výše zmíněnou zprávu o existenci pily v „Medvědíím lese“ k roku 1381 ve frýdlantském urbáři, tak doposud první zprávu o mlýnu pozdějšího čp. 30 představuje údaj v berním rejstříku panství Frýdlant a Závi-dov, pořízeném v roce 1577. Zpravuje nás o tom, že Adamu Seligerovi z Jindřichovic je odpuštěn roční nájem za mlýn v Dětřichovci ve výši 10 kop míšeňských grošů. ⁴⁶⁾ Další zmínku máme z berního rejstříku pro roky 1600–1601, který uvádí na Dětřichoveckém mlýně Melchiora Seligera z Jindřichovic, s úrokem ve stejné výši, splatným na sv. Michala. ⁴⁷⁾ Stejný údaj nalezneme i v rejstřících pro roky 1601–1602 a 1602–1603. ⁴⁸⁾ Další pramen představuje Soupis poddaných podle víry, pořízený na frýdlantském panství protireformačními komisemi v roce 1651. V něm je v obci „Ditterspächel“ uveden „eine Mühl mit einem Gange, so aber nicht stets Wasser hat“, ⁴⁹⁾ tedy mlýn s jedním kolem na nestálé vodě.

V berní rule, pořízené o tři roky později, zmínku o mlýně nenalezneme. To nepřekvapí, vezmeme-li v potaz, že po exodu protestantského obyvatelstva zůstali ve vsi všeho-všudy 3 hospodáři. ⁵⁰⁾ Je však nutné si uvědomit, že berní rula dominikální mlýny zpravidla jmenovitě neevidovala. Přesto lze vyslovit předpoklad, že mlýn byl v této době nejspíše pustý. S jistou dávkou fantazie můžeme mlýn spatřovat na tzv. Globicově mapě Frýdlantska z roku 1660, namalované zemským měřičem Samuelem Globicem u příležitosti převzetí panství syny Matyáše z Gallasu, Františkem Ferdinandem Ignácem Matyášem a Antonínem Pankrácem. Vzhledem ke značné schematičnosti zobrazení však nelze tento jinak významný pramen brát jako zcela hodnověrný.

Obr. 10: Dětřichovec, mlýn čp. 30, vodní zámek – pohled od jihovýchodu.

Obr. 9: Dětřichovec, mlýn čp. 30, jihovýchodní průčelí – přístavba pro stacionární motor.

Následující údaje, zachycující změny držby mlýna v 17., 18. a 19. století, pocházejí z pozemkových knih, uložených v děčínské pobožce Státního oblastního archivu v Litoměřicích. ⁵¹⁾ Dne 15. března 1676 prodal dosavadní držitel mlýna, jindřichovický rychtář Johann Schöller, mlýn za 80 kop míšeňských grošů Georgu Scholzovi, bývalému mlynáři v Horní Řasnici. 50 kop složil Scholz jako závdavek, zbytek měl doplatit ve čtyřech splátkách mezi lety 1677–1680. ⁵²⁾ Dne 25. ledna 1690 jej Georg Scholz prodává svému synu Hansi Heinrichu, a to za 74 kop 17 grošů 1 peníz. ⁵³⁾ Dne 7. září 1704 prodává Hans Heinrich Scholz mlýn s jedním kolem za 149 kop míšeňských grošů obci. Její zástupci složili 45 kop jako závdavek, zbytek měli doplatit v pěti splátkách do roku 1709. ⁵⁴⁾ Dne 3. ledna 1715 kupuje mlýn s jedním kolem od obce Christof Peuker z Poustky, a to za 152 kop míšeňských grošů. 40 kop složil jako závdavek, zbytek pak měl doplatit v desíti splátkách, rozložených

Obr. 11: Dětřichovec, mlýn čp. 30, jihozápadní průčelí – štitová část v prvním plánu. V popředí betonový žlab náhonu, ústící do vodního zámku.

až do roku 1726.⁵⁵⁾ Dne 6. května 1726 prodává Christof Peuker mlýn svému bratru Georgu Peukerovi z Krásného Lesa za 200 kop míšeňských grošů. Závdavkem složil 100 kop, zbytek měl do roku 1731 doplatit v pěti splátkách po 20 kopách.⁵⁶⁾

Tereziánský katastr uvádí v obci jeden poddanský mlýn na nestálé vodě o jednom kole.⁵⁷⁾ K domu čp. 30 nepříslušela žádná pole, pouze louky.⁵⁸⁾ Zajímavou informaci přináší katastrální extrakt, zpracovaný pro druhý tereziánský katastr v roce 1775. Ve srovnání s rokem 1757 je uvedena položka Mühl Volckelt pro rok 1757, za rok 1775 však v téže položce figuruje Anton Bergmann.⁵⁹⁾ V trhově knize obce zaznamenávající transakce v letech 1754–1796 nalezneme zápis zpravující, že dne 2. ledna 1756 prodává Georg Peucker mlýn o jednom kole dědičnému mlynáři Johannu Josephu Jarischovi ze Žibřidic za 350 kop míšeňských grošů. 100 kop složil nový mlynář jako závdavek, zbytek měl splácet

mezi lety 1757–1769 ve třinácti splátkách po 18 kopách splatných na sv. Havla (celkem 234 kop), zbývajících 16 kop pak doplatit v roce 1770.

Inventář mlýna uvádí mimo jiné: 2 vochlovací stolice (*Löhnstühle*), 1 staré bici hodiny (*alte Schlaguhr*), 2 mlynské pytlíky (*mühlen beute*), 2 železa (*billen*), 1 sekernický špičák neboli dvojšpic (*zweispitzhammer*), 1 okovanou roztloukáci stoupu (*eiserne Brechstampe*), 3 moučné truhly (*Mahl-kasten*) nebo 1 zvonec (*Wach-Glocke*).⁶⁰⁾ Urbář obce z roku 1773 obsahuje dvě zmínky, vážící se přímo ke mlýnu. Je v něm zapsáno: „Také se zde nachází jeden obilní mlýn, Johannem Heinrichem Hübnerem v domě čp. 30 zakoupený, nedržíci nic než mlýn. A ten je po všechny časy od vrchnostenské povinnosti nebo roboty osvobozený, neplatící nic jiného než za uvedený mlýn čtvrtletní nájem 16 zlatých 20 grošů.“⁶¹⁾ Dále je zde uvedeno: „Čištění náhonu musí mlynář na vlastní náklady obstarat, také mlynské kameny dopravit, a obec nenese přitom nic.“⁶²⁾ O lokaci mlýna není pochyb díky I. vojenskému (josefskému) mapování, prováděnému mezi lety 1764–1768 (rektifikace 1780–1783). To zobrazuje symbol vodního kola u objektu, stojícího v místech dnešního mlýna.⁶³⁾

Dne 15. ledna 1786 prodává Johann Heinrich Hübner svému synovi Josephu Hübnerovi stavební místo za 12 zlatých, přičemž 2 zlaté 6 grošů složil Joseph Hübner závdavkem, zbylých 9 zlatých 54 grošů měl splácet mezi lety 1786–1794 vždy na sv. Havla po 1 zlatém a 6 groších.⁶⁴⁾ Dále uvádím změny vlastnictví mlýna tak, jak jsou zapsány v pozemkové knize mlynů, pil a průmyslových podniků, vedené na panství, resp. později okresu Frýdlant, mezi roky 1760–1874: Dne 14. prosince 1789 Johann Heinrich Hübner prodává Johannu Josephu Hübnerovi mlýn za 600 kop míšeňských grošů, přičemž 100 kop bylo složeno při podpisu smlouvy, zbývajících částka pak ve 13 splátkách po 36 kopách splácených na sv. Havla mezi lety 1790–1803.⁶⁵⁾ Z mladšího výpisu z pozemkové knihy ze dne 28. března 1847 se dozvídáme, že Hübner k roku 1791 oséval 9 měřic luk.⁶⁶⁾ Dne 19. prosince 1818 Josef

Obr. 12: Dětřichovec, mlýn čp. 30, severozápadní průčelí – lednice, návodní stěna mlýnice.

Obr. 13: Dětřichovec, mlýn čp. 30, severozápadní průčelí – lednice, pohled směrem k vodnímu zámku.

Obr. 14: Dětřichovec, mlýn čp. 30, severozápadní průčelí – lednice, detail ukončení tlakového potrubí u nedochované Bánkiho turbíny. Zdivem prostupuje táhlo regulace turbíny.

Hübner mlýn prodává Franzi Trenklerovi, synu Antona Trenklera, mlynáře v Lužci, za 1 400 zlatých.⁶⁷⁾

Dne 10. března 1834 Franz Trenkler prodává mlýn Franzi Schöllerovi, mlynáři v Luhu čp. 45, a to za 4 600 zlatých, přičemž 3 140 zlatých bylo složeno jako závdavek s tím, že zbývajících 1 460 zlatých mělo být složeno do čtvrt roku. U této transakce máme k dispozici podrobnější soupis inventáře. Výslovně se uvádí, že při mlýně zůstává 1 okovaná stoupa (*Beschstampe*), 3 mlýnské pytlíky (*Mühlbeittl*), 4 mlýnská železa (*Sümk eisernen Billen*), 2 oškrty (*Spitzeisen*), 2 absorbéry (*Absauberer*), 1 nebozez (*Kammerbohrer*), 1 koš na seno (*Heuerkörbel*), 1 moučná truhla (*Mehlkasten*), 2 truhly pro přípravu obilí (? – *Kasten zum zurichten des Getreides*), 1 mlecí kámen – spodek (*Bodenstein*), 1 želízko nebo sekáč (? – *Mühleisen sonst hau*). Dále

k prodávanému mlýnu mj. náleží u něj nalezený hnůj, $\frac{3}{4}$ tam se nacházejícího zimního osevu a 2 zakoupená místa ve farním kostele v Jindřichovicích pod Smrkem, „*all dieses Beilauf bleibt dem Käufer ohntgeltlich*“.⁶⁸⁾ Zápis z pozemkové knihy můžeme doplnit informací od Antona Ressela, který uvádí, že Franz Trenkler prodal mlýn 3 měsíce poté, co sám zakoupil mlýn Wenzela Köhlera v Novém Městě pod Smrkem. Stalo se tak dne 2. ledna 1834.⁶⁹⁾ Jak se dozvídáme z agendy vrchnostenské kanceláře, Franz Schöller vedl v roce 1835 sousedský spor s Josefem Plischkem, majitelem pozemku nad mlýnem, na kterém se nacházel mlýnský rybník.⁷⁰⁾

Na mapách stabilního katastru, zachycujících stav k roku 1843, je mlýn zaznamenán červeně jako nespalný, postavený na st. p. č. 10.⁷¹⁾ Objekt nepravidelného půdorysu je orientován hlavním okapním průčelím ve směru severozápad – jihovýchod. K severozápadnímu okapnímu průčelí přistupuje lednice, zakreslená žlutě, jako spalná. Jihovýchodně od objektu mlýna je žlutou barvou vyznačen hospodářský objekt obdélného půdorysu, vytvářející tak mezi ním a mlýnem dvůr. Objekt se východním štítovým průčelím obrací ke korytu Jindřichovického potoka. Právě zde – a to jak na indikační skice, tak na povinném císařském otisku – je zakreslen symbol vodního kola. Překvapivě naproti tomu chybí u objektu mlýna, na povinném

císařském otisku dokonce není zanesen ani náhon. Od severu se k mlýnu přimyká cíp zahrady na p. p. č. 8, od jihu pak rozlehlejší zahrada na p. p. č. 9. Jižně od ní následuje akumulární rybník na p. p. č. 19, z něhož vede ke mlýnu otevřený náhon na p. p. č. 17, který však není na císařském otisku ve své trase zakreslen až k mlýnu.

Právě roku 1843 prodal Franz Schöller mlýn Gottfriedu Krausemu.⁷²⁾ Z protokolů stabilního katastru pořizovaných v témže roce zjišťujeme, že tehdy ke mlýnu náležely již také polnosti. Mlynář Gottfried Krause je uveden jako vlastník následujících parcel s těmito výměrami: st. p. č. 10 (mlýn) – 98 čtverečních sáhů, st. p. č. 11 (stodola) – 18 čtverečních sáhů, p. p. č. 9 (sad) – 212 čtverečních sáhů, p. p. č. 19 (rybník) – 296 čtverečních sáhů, p. p. č. 217 (pole) – 1475 čtverečních sáhů, p. p. č. 218 (pastvina)

– 27 čtverečních sáhů, p. p. č. 219 (pole) – 565 čtverečních sáhů, p. p. č. 220 (louka) – 198 čtverečních sáhů, p. p. č. 714 (polní cesta) – 234 čtverečních sáhů.⁷³⁾

Při pohledu na mapu stabilního katastru zjistíme, že parcely č. 9, 10, 11 a 19 tvoří mlýn s jeho bezprostředním zázemím a blízkým mlýnským rybníkem, polní trati č. 217–220, a cesta č. 714 se pak nacházejí při severozápadním okraji katastru obce, směrem k Jindřichovicím pod Smrkem.

Zápisní kniha mužstva z roku 1861 nás zpravuje, že Krause se narodil 14. dubna 1797, a se ženou Marií Annou (*4. června 1799) měl dvě dcery, starší Karolinu (*12. října 1832) a mladší Julii (Julianu, *22. prosince 1842).⁷⁴⁾ Byla to právě Julie, provdaná Schwanitz,⁷⁵⁾ která po smrti svého otce dne 6. prosince 1873 mlýn zdědila.

Julie Schwanitz měla držet mlýn až do roku 1881, kdy se jeho majitelem stává Hugo Sommer.⁷⁶⁾ S tím však úplně nekorespondují údaje ve spisech vodoprávní agendy z roku 1877, kde jako mlynář na mlýně čp. 30 figuruje Joseph Herden.⁷⁷⁾ Z protokolu ze dne 16. června 1877 mj. vyčteme, že mlýn byl tehdy vybaven vodním kolem na horní vodu o průměru 6,83 m, sloužícím k pohonu špičovacího a mlecího složení.⁷⁸⁾ Hugo Sommer měl roku 1887 prodat mlýn svému bratru Josefu Sommerovi, který v něm roku 1904 započal mlít též hořčičné semeno. Držel jej ještě v roce 1912.⁷⁹⁾ Sčítací listy obyvatelstva z roku 1921 nás informují, že ještě v té době ve mlýně bydlel mlynář Sommer se svou ženou, dcerou, synovcem a mlynářským učněm.⁸⁰⁾

Dne 31. ledna 1922 se majitelem objektu stal Alfred Hausmann, poslední mlynář na dětřichoveckém mlýně. V zápise z místního šetření, konaném dne 8. července 1926, čteme: „Právo vlastnické vodního silotvorného díla jest přivtěleno dle usnesení okresního soudu v Novém Městě ze dne 31. 1. 1922, T. Z 8 ve prospěch Alfreda a Alžběty Hausmannové v Dittersbächlu č. p. 30. Práh v potoku, přítok k rybníku a rybník sám odpovídají ještě popisu komis. protokolu ze dne 16. června 1877. Doplniti jest pouze, že horní náhon jest okrouhle 100 m dlouhý, 35 cm široký a 26 cm hluboký. Vodní kolo na horní vodu má v průměru 7 m, šířka lopat 83 cm a hloubka lopat 22 cm. Počet otáček za minutu 6. Potok přivádí nepravidelné množství vody, takže provoz kola jest pouze za pomoci rybníků umožněn. Průměrné množství vody může se vzíti pouze ze 30 vztl. litry, takže průměrná výkonnost kola jest vypočítána s 1,8 PS. Vodní kolo slouží k pohánění mlynice, špičáku, a valcové stolice z jedné mlynice na hořčici. (V žádosti Alfreda Hausmanna ze dne 31. května 1926 je srozumitelněji uvedeno „1. Spitzgang, 1. Kleinen Walzenstuhl und 1. Mahlgang von 95 cm durch...wie Seifenmühle betrieben“).⁸¹⁾ Náhradní síla není po ruce. Dolní náhon jest 25 m dlouhý a 80 cm široký. Ža-

Obr. 15: Dětřichovec, mlýn čp. 30, jihozápadní průčelí – lednice, detail napojení zdi na severozápadní průčelí a bočního vstupu do síně.

Obr. 16: Dětřichovec, mlýn čp. 30, jihozápadní průčelí – lednice, detail počátku odpadního (odtokového) kanálu, odvádějící vodu z lednice zpět do vodoteče.

datel zamýšlí, vtok od jezu k rybníku zlepšit cementovou rourou 50 cm širokou a 1 m dlouhou na místě nynějšího otevřeného vtoku, a současně 4 až 8 m nad i pod jezem na levém břehu potoka postavit pobřežní zeď; též zamýšlí ny-

Obr. 17: Dětrichovce, mlýn čp. 30, odtokový kanál, svrchu krytý břídlíčovými plotnami.

Obr. 18: Dětrichovce, mlýn čp. 30, ústí odtokového kanálu, v pozadí pravá část severovýchodního průčelí objektu.

nější otevřený horní náhon postupně cementovými rourami o 30 cm Ø vyložití.“⁸²⁾

Výše uvedené skutečnosti byly přípisem Okresní správy politické ve Frýdlantě v Čechách ze dne 11. října 1926 zapsány do příslušných rubrik vodní knihy (číslo položky 98).⁸³⁾ V podkladových materiálech pro Seznam a mapu vodních děl Republiky československé, zachycujících

stav v roce 1930, mlýn chybí.⁸⁴⁾ Je však nutné zmínit, že hodnověrnost údajů z tohoto pramene není ani zdaleka stoprocentní. Vzhledem k investičně náročné změně vodního motoru na turbínu po roce 1926 lze tedy s jistotou předpokládat, že mlýn byl ve 30. letech 20. století v provozu. Po roce 1945 byl mlýn, jakožto německý majetek, zkonfiskován. Alfred Hausmann a jeho žena Elisabet Kamila byli nejspíš vysídleni. Z přehledu nemovitého zkonfiskovaného zemědělského majetku v katastrálním území Dětrichovce se dozvídáme, že ke mlýnu náležely 4 ary a 39 m² orné půdy a 50 arů 50 m² luk. Katastrální výměr činil 37 K 58 h.⁸⁵⁾

Kdy bylo ve mlýně definitivně ukončeno mletí, není z dosud vytěžených pramenů zřejmé, ale pravděpodobně již v době německého záboru. Vyplyvá to z údajů Mlynářského ústředí, které se vztahují k mlýnům v okolí, jež mlely i po roce 1945. Jindřich Vít, národní správce mlýna Josef Hausmann v Jindřichovicích pod Smrkem čp. 4, žádá v červenci 1948 Svaz pro hospodaření obilím o povolení instalace nové válcové stolice. V žádosti mj. uvádí: „V obvodu uvedeného mlýna bylo jednak v době okupace a do dnešního dne uzavřeno a likvidováno celkem 5 mlýnů: Julius Schvertner, Jindřichovice, délka válců 400/300, Dětrichovce Alfred Hausman 400/300 mm, Bernsdorf Erhard 400/300 mm, Srbská Čidl 400/300 mm, Rückersdorf družstevní mlýn 140 cm, mlecí délka válců uvedených mlýnů činí 300 cm.“⁸⁶⁾ Bánkiho turbína, instalovaná do mlýna v Dětrichovci někdy po roce 1926, byla roku 1947 nejspíš demontována a převezena do mlýna v Háji čp. 13. Jednalo se o dvojitou Bánkiho turbínu neznámé výroby pro spád 7 000 mm, s výkonem 4 a 6 koňských sil.⁸⁷⁾

Objekt čp. 30 byl spolu s dalšími třemi staveními ve vsi přidělen Vladimíru Vrabcovi a jeho ženě Xeně, reemigrantům z Volyně.⁸⁸⁾ Kolem roku 1982 získali někdejší mlýn jeho stávající majitelé s tím, že Vladimír Vrabec zde mohl dožít.

URBANISTICKÁ SITUACE A DISPOZIČNÍ ŘEŠENÍ OBJEKTU

Situace

Obec Dětrichovce se rozkládá v jednom z východních cípů Frýdlantského výběžku ve Frýdlantské pahorkatině, pod nejsevernějšími výběžky Jizerských hor. Zástavba je rozložena na povlném svahu se severní expozicí formovaném ve čtvrtohorách kontinentálním zaledněním. Nadmořská výška se od Jindřichovického hřebene, jehož lesy obklopují obec z jihu a jihozápadu, postupně snižuje. Směrem k východu se obec otevírá poli a pastvinami do Polska, pouhý kilometr vzdušnou čarou se nachází osada Wo-

la Sokołowska (pův. něm. Hel-ler). Spolu s 2 km vzdálenými Jindřichovicemi pod Smrkem, jejichž je Dětrichovec od roku 1960 součástí, jej od zbytku výběžku oddělují lesní plochy.

Zástavba vsi je soustředěna podél Jindřichovického potoka, pramenícího na Jindřichovickém hřebenu a protékajícího obcí od jihu k severu. Jeho směr kopíruje komunikace vedoucí z Nového Města pod Smrkem do Jindřichovic pod Smrkem, tvořící osu zástavby obce. Neceleý kilometr od vesnice východním směrem na státní hranici se nachází nezalesněná kóta 459,5 m n. m. Nejvyšší vrcholy v blízkém okolí se nacházejí na Jindřichovickém hřebenu; Hřebennáč s 566,3 m n., m. a. Andělský vrch na státní hranici v Czerniawském Lase (572,1 m n. m.). Samotná vesnice je rozložena v nadmořské výšce kolem 400 m n. m. Z geologického hlediska v lokalitě dominují kvartérní pokryvné útvary – deluviální hlinito-kamenité sedimenty, vyšší polohy kolem obce a Jindřichovický hřeben jsou budovány předvariskými granitoidními horninami a rulami, zejména kataklastickou hrubozrnnou biotit-muskovitickou žulou až ortorolou, a drobně až středně zrnitou porfyrickou (biotit) – muskovitickou žulou až ortorolou. Svrchní proterozoikum je západně od obce zastoupeno také tzv. rumburskou žulou, tj. kataklastickou, zčásti zbřidličnatělou porfyrickou hrubozrnnou biotitickou žulou. V místech, kde Jindřichovický potok opouští zástavbu směrem k Jindřichovicím, bychom našli holocenní fluvialní sedimenty inundačních území toků (silty, písky a štěrky).⁸⁹⁾ Geologickou zajímavostí je nevelký výchoz peridotitu asi 2 km jihozápadně od obce při silnici do Nového Města pod Smrkem, v regionu zcela ojedinělý.

Z hlediska půdních typů jsou zastoupeny kambizemě nižších poloh a oglejené půdy, kolem Jindřichovického potoka pak zamokřené půdy. Potenciální přirozená vegetace v lokalitě je na rozhraní bikových bučin, bikových jedlových doubrav, dubohařin a lipových doubrav. Zaměřili jsme se na typologii krajiny, pak vesnice náleží podle reliéfu do krajiny vrchoviny Hercynica, podle využití ji řadíme do lesozemědělské krajiny, a podle osídlení do krajiny pozdní středověké kolonizace.⁹⁰⁾ Dispozice sídla koreluje s první písemnou zmínkou (roku 1381). Jedná se o nevelkou údolní lánovou ves, byť s poněkud rozvolněným a nepravidelným schématem. Její podoba tak nevybočuje z jiných vesnic v oblasti, vysazených v době vnější německé kolonizace. Jádru vsi zahuštěné drobnější chalupnickou zástavbou doplňovaly nepravidelně rozmístěné větší i menší usedlosti, dnes z velké části zdemolované. V současnosti převažují zděné drobnější objekty, spíše výjimečně patrové, zastoupeny jsou i roubené a hrázděné konstrukce. Občasná novodobá zástavba rodinnými domy z posledních

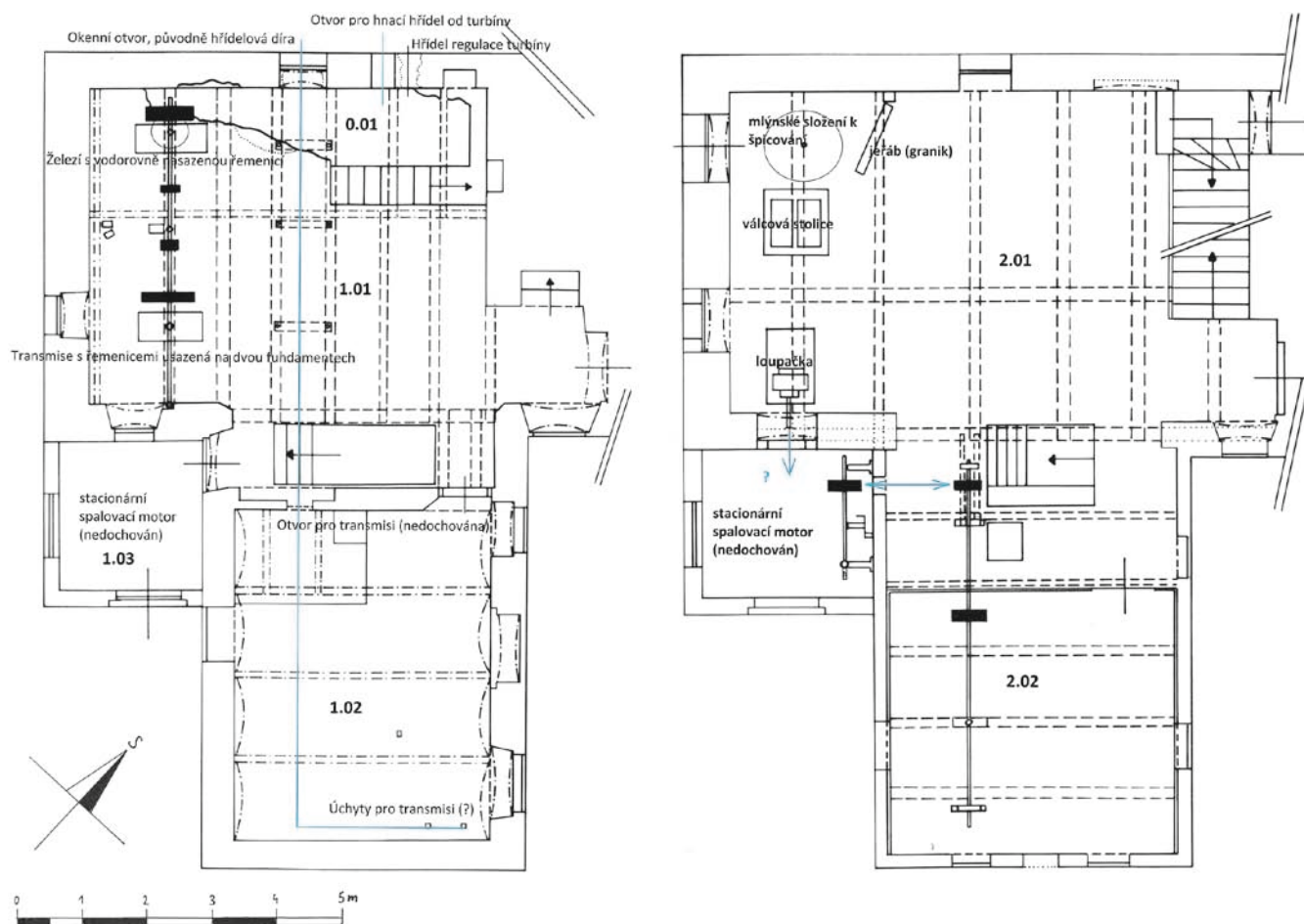
Obr. 19: Dětrichovec, mlýn čp. 30, severozápadní průčelí – východní část; šipkou označen záklenek původního dveřního otvoru průchozí síně, nad ním mladší dveřní otvor expedice mlečům.

desetiletí je spíše soliterní, převažují úpravy a adaptace starších objektů.

Mlýn čp. 30 se nachází ve snížené poloze v jádru obce, a nepochybně je jednou z jejích nejstarších a dnes i nejautentičtější dochovaných budov. Od východu jej v odstupu obchází hlavní průjezdná komunikace, vklíněná mezi původní trasu Jindřichovického potoka a jeho zregulované rameno, sloužící v minulosti snad jako náhon. Nejedná se však o náhon mlýna, ten se k němu přimyká od západu. Potřebnou zásobu vody na něm zajišťoval nevelký akumulací rybník, dosud existující na zahradě domu 11 (někdejší škola), sousedící s mlýnem. Příjezdová cesta k domu č. 11 tvoří západní ohrazení areálu mlýna, jehož lednice k ní těsně přiléhá. Areál mlýna je tvořen dvěma budovami; vlastním mlýnem, postaveným na nepravidelném půdorysu na p. č. 83, s hlavní osou orientovanou ve směru SV – JZ, a zděnou stodolou s chlévní částí na téže parcele, stojící jižně od mlýna. Při jihozápadním štítovém průčelí se nachází vodní zámek, postavený na zhruba čtvercovém půdorysu. Do zámku ústí vybetonovaný žlab náhonu a vede z něj tlakové potrubí do lednice. Odtok vody z lednice je zabezpečen podzemním kanálem, procházejícím pod severním traktem obytné části mlýna. Přístup ke mlýnu od hlavní komunikace zajišťuje zatravněný novodobý propustek. K areálu náleží neoplocená zahrada na p. č. 84, 82 a 80/4.

Dispozice

Patrový mlýn se skládá z částí obytné a provozní. Původní, dosud čitelná dispozice objektu postaveného na obdélném půdorysu, je trojdílná se střední síní. Dnes je půdorys složitější; k obytné části objektu s mlýnicí, jež jsou postaveny na půdorysu ve tvaru písmene L, je z jižní strany připojena patrová přístavba, k níž přistupuje v jihovýchodním nároží přístavba pro stacionární spalovací motor. Půdorys písmene L doplňuje do obdélníku lednice

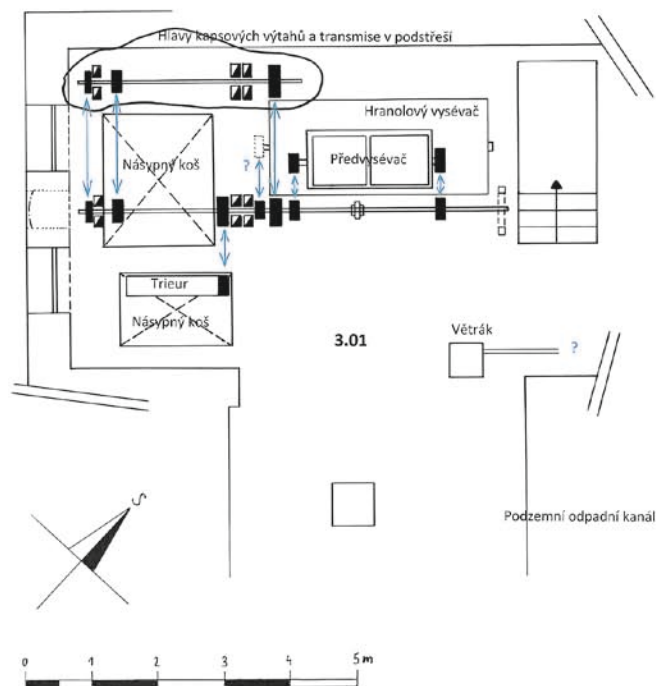
Obr. 20: Dětřichovec, mlýn čp. 30, půdorys přízemí a patra – zákres technologie (obr. 20–24 zaměření P. Freiwiligg a M. Ouhrabka; kresba P. Freiwiligg, 2014).

(v minulosti zastřešená), přiléhající k severozápadnímu okapnímu průčelí. Centrální komunikační vstupní prostorem přízemí je síň č. 1.04, nacházející se ve středním dílu stavby. Vstupuje se z ní jednak do obytné části (z pohledu pozorovatele před hlavním vstupním průčelím pravý díl – místnosti č. 1.05, 1.06, 1.07, 1.08), jednak do původní mlýnice (levý díl, místnost č. 1.01) a odtud do celé hospodářské části, dále pak schodištěm do patra a dveřmi v zadní části síně k lednici. Síň má dnes tvar písmene L. Největší část pravého dílu zabírají zhruba stejně veliké světnice č. 1.05 a 1.06, vybavené samostatnými otopnými zařízeními. Z hlavní světnice č. 1.05 je možné vstoupit do místnosti č. 1.08, pravděpodobně někdejší černé kuchyně; do síně č. 1.04 se tato nevelká místnost otevírá interiérovým okénkem. V druhém traktu se nacházejí menší světnice č. 1.06 a úzká prostora č. 1.07, komunikačně propojená s místnostmi č. 1.06, 1.08 a síní 1.04.

Na opačné straně síně se nachází vstup do někdejší mlýnice č. 1.01, která vyplňuje celý levý díl. Po pravé straně mlýnice jsou umístěny dveře a schodiště do sklepa č. 0.02. Mlýnice je dvouúrovňová, přístup do podkolí č. 0.01 při stěně přiléhající k lednici zajišťuje schodiště. Po dřevěném schodišti na opačné straně místnosti je možné vystoupit na úroveň nové (2. polovina 19. století) mlecí podlahy (patra). V mlýnici se dále nacházejí dveře vedoucí vně původní objekt do prostoru č. 1.03, kdysi zastřešené, dnes již se zborcenou střešní konstrukcí.

K mlýnici přistupuje kolmé jižní křídlo, do jehož přízemní části – místnosti č. 1.02 – je možné vstoupit z mlýnice. Severozápadní roh místnosti zabírá otopné zařízení. Patro je přístupné jednak hlavním schodištěm ze síně č. 1.04, jednak obslužným schodištěm ze staré (č. 1.01) do nové (č. 2.01) mlýnice. Dispozice obytného dílu v podstatě opakuje schéma přízemí s tím rozdílem, že nad místností č. 1.08 a předním traktem síně č. 1.04 se nachází jedna společná komunikační prostora č. 2.04, ze které vedou dveře do chodby č. 2.08 zakončené dveřmi pro expedici mlýnských produktů. Z prostoru č. 2.04 se vstupuje do místnosti č. 2.05, kopírující spolu s místnostmi č. 2.06 a 2.07 dispozici světnic v přízemí.

Zadní díl s mlecí podlahou je opět jednoprostorový (č. 2.01), propojený s komunikační prostorou č. 2.04 dvěma dveřmi. Kromě dvou schodišť z přízemí odsud vede schodiště do podkroví č. 3.01 a také do místnosti (dílny) č. 2.02 v jižním kolmém křídle. Vlastní kolmé křídlo, v patře hrázdné, je dispozičně rozděleno bedněnou příčkou mezi mlýnici č. 2.01 a dílnu č. 2.02. Neodpovídá tak zcela dispozičnímu schématu kolmého křídla v přízemí. Podkroví zabírá jedna velká půda č. 3.01, rozprostírající se nad celým půdorysem objektu. Při jihozápadním štítu nad mlecí podlahou je zčásti technologicky „přepatrována“ kvůli umístění čistírenských strojů po přestavbě na umělecký mlýn, provedené ve 2. polovině 19. století.

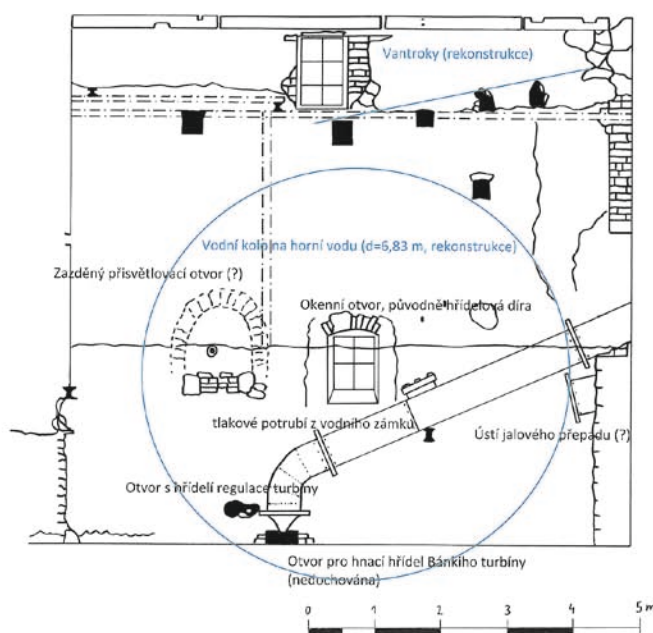
Obr. 21: Dětřichovec, mlýn čp. 30, půdorys podkroví a podstřeší – zákres technologie.

PŘEHLED STAVEBNÍHO A TECHNOLOGICKÉHO VÝVOJE OBJEKTU

Přehled stavebního vývoje

1. Je nepochybné, že na místě nynější stavby existoval starší objekt včetně vodního díla. Lze považovat za pravděpodobné, že nejstarší částí stávajícího objektu je mlýnice s lednicí. Původ má snad raně barokní (před polovinou 17. století) až barokní. Mlýnice byla součástí stavení výrazně obdélného půdorysu s trojdílnou dispozicí, přičemž protější obytný díl se nacházel v místě dnešní přední světnice č. 1.05. Dům měl centrálně umístěný vstup v dnešní pozici, průchozí síň (dnešní č. 1.04), tedy s dveřmi i na opačné straně (dnes pod úrovní terénu). V dnešní oddělené prostře č. 1.08 se nacházela černá kuchyně. Zhruba v místech místnosti č. 1.07 se mohla nacházet chlebová pec, vystupující z obdélného půdorysu (v regionu obvyklé řešení). Dům mohl mít nejprve roubenou světnici, zděnou mlýnici (dochované zdivo) a hrázdné patro vynášené podstávkovou konstrukcí. To by odpovídalo tradiční podobě lidové architektury v této oblasti. Již v této fázi měl mlýn lednici uzavřenou severozápadní stěnou, o kterou se opíralo pultové zastřešení lednice, zvedající se k návodní stěně mlýnice. Odpadní (odtokový) kanál byl od počátku řešen jako podzemní, pod dnešním středním dílem mlýna. Pro předloženou hypotézu hovoří následující:

- Zdivo návodní stěny mlýnice se jeví jako barokní. Zdivo mlýnice by tloušťkou, špaletami, ostěními otvorů a způsobem zdění odpovídalo tomuto období. V každém případě jde spolu se sklepem (obtížně datovatelným v rozptýlu 17.–19. století) o nejstarší stavební konstrukce objektu.
- Zdivo severozápadního průčelí (severní části) je se zdivem jihozápadního průčelí (návodní stěny mlýnice) provázáno, což spolu s charakterem zdiva svědčí o vzniku

Obr. 22: Dětřichovec, mlýn čp. 30, pohled na severozápadní průčelí (lednici), návodní stěnu mlýnice – zákres technologie s rekonstrukcí vantrok a vodního kola.

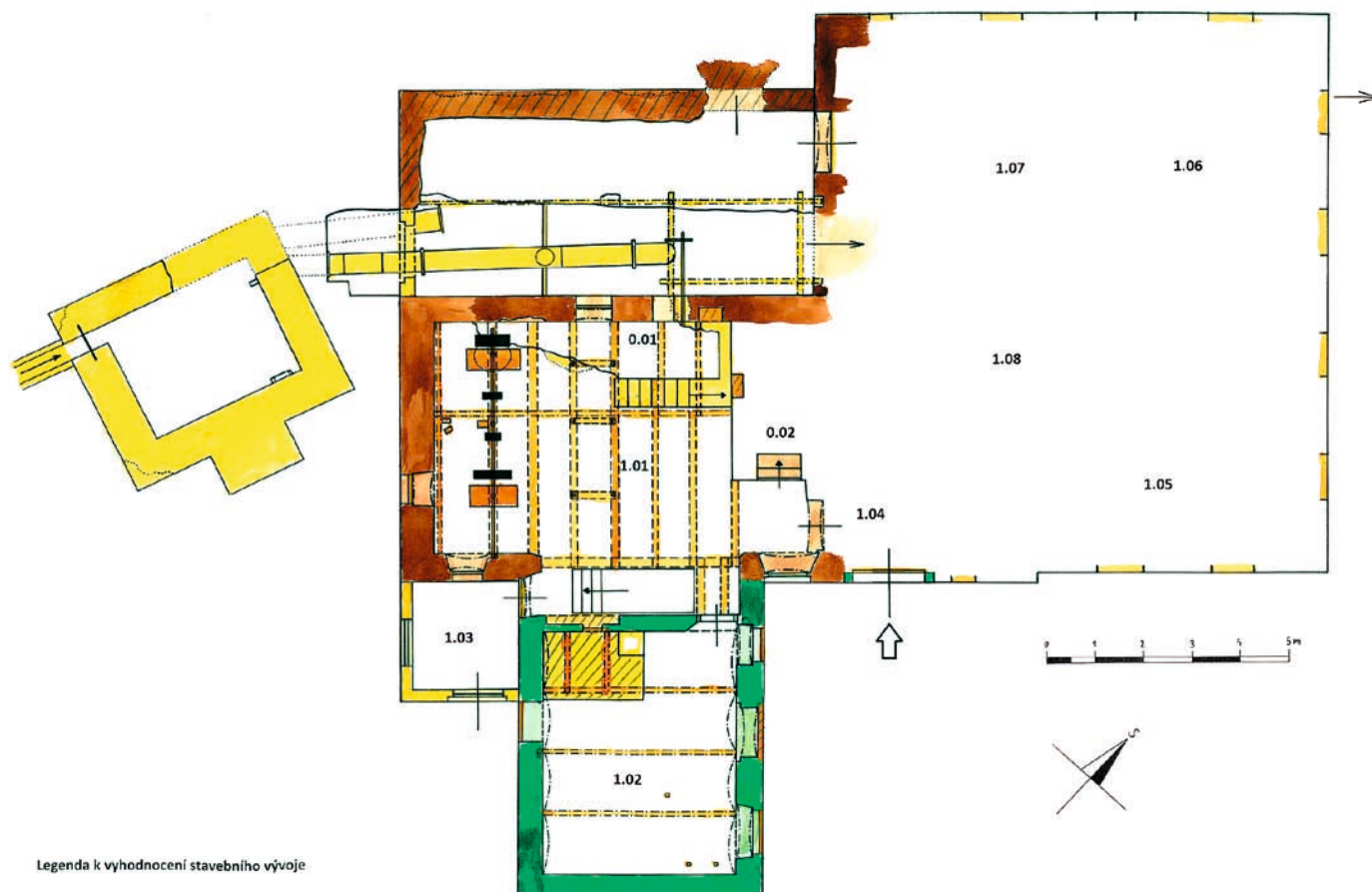
v jedné stavební fázi. Odtokový kanál tak musel být podzemní.

- V severozápadním průčelí (východní části) je v místě, kde končí prodloužená síň č. 1.04, patrný záklenek zakleného a terénem překrytého otvoru.
- Okenní výplně ve štítu jihozápadního průčelí (na půdě č. 3.01) jsou barokního původu, i když zřejmě druhotně osazené.
- Původně roubené konstrukci světnice by kromě analogií nasvědčoval výrazný odskok zdiva v hlavním vstupním průčelí, naznačující spolu s navýšeným vstupním portálem mladší vyzdění.
- Pro tezi o hrázdném patře svědčí vystupující hrázdné zdivo na východním nároží obytného dílu. Může ovšem jít o mladší klasicistní fázi (viz dále).

2. Pravděpodobně v 1. polovině 19. století došlo ke klasicistní přístavbě jižního kolmého křídla s hrázdným patrem. Souběžně mohlo dojít k přestavbě a rozšíření obytného dílu. Pro tuto hypotézu hovoří následující:

- Že je kolmá přístavba mladší než jádrový objekt přesvědčivě dokazuje napojení do ostění okenního otvoru v hlavním (vstupním) průčelí. Ostění vykazuje barokní rysy.
- Jak dosvědčují zápisy v pozemkové knize, mezi lety 1818 a 1834 došlo k více než trojnásobnému zvýšení kupní ceny mlýna (z 1 400 na 4 600 zlatých). Ohlédneme-li od kolísání cen nebo měnové hladiny, případně změny v rozsahu držby pozemků, ukazovalo by to na velkou přestavbu nebo významné rozšíření stavby.

3. V poslední třetině 19. století proběhly významné úpravy v interiéru stavby. Z této doby pocházejí stropní konstrukce a také segmentové klenby v přízemí jižního kolmého křídla, stejně jako některé stavební konstrukce

Obr. 23: Dětrichovce, mlýn čp. 30, půdorys přízemí, lednice a podkolí – vyhodnocení stavebního vývoje. Interiér obytné části není zaměřen, provedeno pouze čárové schéma se zaměřením otvorů.

v obytném dílu. Došlo rovněž k zazdění dveřního otvoru v severovýchodním průčelí jižního křídla a ke stavbě chodby expedice č. 2.08. V tomto období mohlo také dojít k přezdění (nebo nadezdění) horní partii návodní stěny mlýnice. Pro tuto hypotézu hovoří:

- V poslední třetině 19. století došlo ke změně mlecího složení z obyčejného na umělecké, což obnášelo přepatrování mlýnice i přestropení podlaží nad nově vzniklou mlecí podlahou (č. 2.01). Že stávající strop je mladší, dokazuje také nika zazděného okenního otvoru v pravé části návodní stěny lednice, do které strop (a podlaha) zasahuje.
- Vyzdění chodby pro expedici mlýnských produktů (č. 2.08) muselo být součástí přestavby na umělecký mlýn, protože teprve tehdy vzniká potřeba produkty expedovat z úrovně nové mlýnice č. 2.01. Zdivo a dveřní výplň odpovídají tomuto období. Spára ve zdivu ukazuje na původní linii pultové střechy kryjící lednici.
- Segmentové klenby do traverz jsou stavební konstrukcí používanou až závěrem 19. století, stejně jako traverzy použité ve stropě mlýnice č. 1.01.

- Horní partii návodní stěny zřetelně odděluje spára, zdivo nad ní je v jiné skladbě. Výplň a formát okenního otvoru odpovídají 2. polovině 19. století. Nelze ovšem vyloučit, že tato partie je mladšího původu.

4. V 1. polovině 20. století je realizován přístavek pro stacionární motor se souvisejícím proražením dveřního otvoru do přístavku z mlýnice č. 1.01. Dochází k úpravám v prostoru podkolí č. 0.01, k druhotnému proražení otvorů v návodní stěně mlýnice a k přezdění patra jižní kolmé přístavby, minimálně v rozsahu jihovýchodního a jihozápadního štítového průčelí. Zároveň jsou vybudovány vodní zámek s betonovým žlabem nátoky, zeď mezi západním nárožím mlýna a závěrnou stěnou lednice, a osazeno tlakové potrubí s vodní turbínou. Pro hypotézu hovoří:

- Instalace náhradních zdrojů energie v podobě stacionárních motorů probíhala ve mlýnech od konce 19. století a zejména v 1. polovině 20. století.
- Zdivo a konstrukce přístavku č. 1.03 jsou nepochybně novodobé, z 20. století, totéž platí o zdi u západního nároží lednice.
- Jihovýchodní průčelí jižního křídla je v patře druhotně vyzděno z dutých cihel, používaných až od konce 19. století. Rovněž hrázdné zdivo patra štítového průčelí je vyzděné z pálených cihel. Přezdění patra jižního kolmého křídla může být ovšem i z poslední třetiny 19. století (realizováno souběžně s klenbami v přízemí

a zazděním dveřního otvoru). Tomu by mohl nasvědčovat i monogram na obednění dílny č. 2.01 „JS“, což by odpovídalo majitelům mlýna mezi lety 1877–1912, tedy Julii Schwanitz nebo Josefu Sommerovi. Tuto indicii je však nutno považovat za velmi nejistou.

- K instalaci vodní turbíny a všem nutným souvisejícím úpravám (stavbě vodního zámku s tlakovým potrubím atd.) došlo až po roce 1926, protože v té době znamenávají spisy vodoprávní agendy ve mlýně ještě vodní kolo na horní vodu. Z toho je odvozena i datace nově proražených nebo rozšířených otvorů v návodní stěně mlýnice.
- Mapa stabilního katastru ukazuje půdorys mlýna ještě s „vykousnutým“ severním nárožím. Mapa je z roku 1843, dnešní podoba obytného dílu tak nemůže pocházet ze shora kalkulované velké klasicistní přestavby mezi lety 1818–1834. Do dnešní hmoty se tak obytný díl dostává až ve 2. polovině 19. století, což dokládá také historická ikonografie.

Vývoj objektu z hlediska technologického lze rozdělit do tří, resp. čtyř fází. První fází je starý český mlýn s obyčejným složením, barokního, případně renesančního původu. Pozůstatky technologické fáze mlýna jsou pouze stavebního rázu: zejména lednice, její návodní stěna, zdivo mlýnice č. 1.01, šachta podkolí č. 0.01 a také podzemní odtokový

Za pomoci údajů získaných archivním průzkumem byla rekonstruována velikost a umístění původního vodního kola na horní vodu. V rozměrech stávající lednice daných závěrnými stěnami a opěrnou zdí přichází v úvahu pouze jediný otvor, kde se mohla nacházet hřidelová díra a jí procházející hlavní hřidel. Jedná se o stávající okenní otvor ve spodní části návodní stěny mlýnice. Tomuto umístění by odpovídaly i kapsy ve zdivu, nesoucí dřevěné vantroky; ty obvykle končily zhruba nad osou vodního kola, což spolu se zazděným přisvětlovacím otvorem rovněž nasvědčuje platnosti hypotézy o jeho umístění.

Druhou fází představuje přestavba mlýna na umělecký někdy v poslední třetině 19. století. Obnášela změnu složení na umělecké (též umělé či americké), tj. změnu celé technologie mletí. To si vyžádalo doplnění vysévacích a čističských strojů, které musely být – na rozdíl od mlýna s obyčejným složením, kterému stačí podlaží dvě – uspořádány nad sebou ve třech podlažích. Melivo mezi nimi se visle transportovalo kapsovými výtahy a spádovými trubkami. Nejjednodušší formou změny způsobu mletí bylo vměstnání potřebných podlaží do stávající hmoty objektu, proto došlo k přepatrování někdejší mlýnice, obnáše-

Obr. 25: Dětřichovec, mlýn čp. 30, podkolí č. 0.02 – pohled do šachty směrem k jihozápadní stěně. V pozadí betonový fundament, nesoucí vodorovnou a svislou hřídel (železí) s řemenicemi (foto M. Ouhrabka, 2013).

jící snížení stropu, a k instalaci nových strojů. Je otázkou, zda válcová mlecí stolice byla instalována zároveň s touto přestavbou, nebo později. S ohledem na předpokládanou přestavbu mlýna na umělecký až koncem 19. století – jak bylo u malých venkovských mlýnů obvyklé – a obecné rozšíření válcových stolic v této době, lze předpokládat, že válcová mlecí stolice byla osazena souběžně s přestavbou na umělecký mlýn.

Podíváme-li se na dochované doklady technologie z této fáze podrobněji, nalezneme jich ve mlýně celou řadu. Budeme-li postupovat směrem vzhůru, tak v přízemí, v mlýnici č. 1.01, se nachází kovová transmisie o průměru 50 mm a délce cca 4 m, usazená v ložiskách,

společivajících na dvou vyzděných betonových nabílených fundamentech. Na větším bloku na okraji šachty podkolí č. 0.01 spočívají dva menší bloky, mezi kterými je uchycen držák železí o průměru 60 mm, směřující skrz kruhový otvor ve stropě do patra ke špicovacímu složení. Na železí je nasazena zhruba ze třetiny dochovaná dřevěná řemenice o průměru 820 mm a šířce 120 mm. V pravém z menších bloků se nachází drážka, ve které spočívá držák hřídele se šroubením, směřující souběžně s železím svisle skrze podlahu do patra. U tohoto zařízení předpokládáme regulační funkci. Na vlastní transmisii běžící napříč místností při její jihozápadní stěně je nasazena nejprve (směrem od šachty podkolí) dřevěná řemenice o průměru 740 mm a šířce 210 mm. Za ní hned následuje shora popsaný fundament, dále malá dřevěná řemenice o průměru 190 mm a ložisko, spočívající na kovové konzole nesené svislým děrovaným ocelovým sloupkem. Za ním následují další dvě dřevěné řemenice, první o průměru 320 mm, druhá pak 850 mm. Za touto řemenicí bychom našli druhý fundament nesoucí ložisko transmisie, která je ukončena ložiskem nacházejícím se v nise ve špaletě okenního otvoru. Na stropě při křížení traverz probíhajících pod stropem jsou uchyceny dvě malé kovové natáčivé řemenice. Do fáze uměleckého mlýna pravděpodobně spadají i technologické niky a prostup v severovýchodní a jihovýchodní stěně mlýnice č. 0.01.

Zajímavou skutečností je, že někdejší hřídelová díra (dnes okenní, resp. průsvětlovací otvor) je v ose s prostupem v jihovýchodní stěně a trámy podél této osy jsou propojeny třemi ztužujícími trámky. Nabízí se hypotéza existence hřídele či jiného propojení směřujícího od podkolí do místnosti č. 1.02. V této souvislosti je nutné zmínit dva kovové úchyty s oky, zazděné do poslední segmentové klenby při jihovýchodním rohu této místnosti. Ty se nacházejí v kolmé poloze vůči shora popsané ose. Ve stropě mlýnice č. 1.01 se dále nachází větší množství čtvercových technologických prostupů a otvorů, sloužících k vedení kap-

Obr. 26: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlýnice č. 1.01 – pohled na návodní stěnu (foto M. Ouhrabka, 2013).

sových výtahů a truhlíkových spádových trubek. Tyto jsou z větší části zachovány včetně spodní hlavy kapsového výtahu s dřevěnou řemenicí v blízkosti šachty podkolí č. 0.01.

Posuneme-li se do patra, ocitáme se v „nové mlýnici“ č. 2.01, na mlecí a manipulační podlaže uměleckého mlýna. Postupujeme-li směrem od severozápadní stěny, tak hned u ní je situován jeřáb ke zvedání běhounu – horního mlýnského kamene, tzv. granik (z německého *Kran*, *Kranich*). Má podobu šibenice z hraněných trámů, uchycené čepem v pouzdře na okraji druhého trámu (od jihozápadu). Na konci ramene jeřábu se nacházejí kovové kleště s nastavitelnou hřídelí, sloužící k vlastnímu zvedání běhounu. V blízkosti jeřábu je situováno mlýnské (špicovací) složení, též špičák (sloužilo k odstraňování špiček a klíčků od zrna, tzv. špicování). Vzhledem k zakrytí lubem a ztížené přístupnosti nebylo možné změřit průměr mlecích kamenů a určit jejich typ (pískovcové, francouzské...). Těsně vedle stojí válcová párová mlecí stolice zn. *Hoerde & Comp., Wien* (uvedeno vystupujícími kapitálkami na spodní kovové hraně rámu). Stolice je vybavena dvěma hladkými litinovými válci, horní část dřevěné skříně chybí. Na levé straně při spodní hraně násypného koše je šablonou nastříkán nápis „650 RIFF-ELN 450“, tj. „rýhovaný“. Je tak pravděpodobné, že stolice byla původně vybavena rýhovanými, nikoliv hladkými válci. Jak špicovací složení, tak válcová stolice mají dochované násypné koše. Třetím zařízením na mlecí podlaže umístěným v téže linii jako výše popsaná je loupáčka neznámé (patrně vlastní) výroby, uložená v dřevěné skříně. Její horní část je tvořena dřevěnou schránou větráku, ze které směrem k okennímu otvoru obrácenému k někdejšímu stacionárnímu spalovacímu motoru vybíhá hřídel. I na mlecí podlaže se nacházejí prostupy a otvory pro svislou dopravu včetně kapsového výtahu a spádových trubek. U okenního otvoru v severozápadní stěně prostupují stropem hrdla násypných košů, sloužících k pytlování konečného produktu mletí. Lze se domnívat, že transmise probíhající do sousedící dílny č. 2.02 již souvisí s třetí technologickou fází vývoje mlýna, proto je popsána níže.

Obr. 27: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlýnice č. 2.01 – pohled k jihozápadní stěně (foto M. Ouhrabka, 2013).

Obr. 28: Dětřichovec, mlýn čp. 30, dílna č. 2.02 – pohled k jihovýchodní stěně (foto M. Ouhrabka, 2013).

V podkroví (na půdě č. 3.01) nalezly umístění stroje sloužící čištění obilí a třídění moučných produktů. Jsou situovány ve dvou úrovních nad mlýnicí č. 2.01. Horní úroveň (podstřeší, těsně pod hřebenem střechy) zabírají čtyři hlavy kapsových výtahů, vzájemně propojené kovovou transmisí. Na ní jsou nasazené dvě kovové a jedna dřevěná řemenice. Pod ní, na dolní úrovni technologie tohoto podlaží, stojí dvě rozměrné dřevěné skříně násypných košů. Na menším z košů (při pohledu ke štítu levém) spočívá válcový trieur (též triér, koukolník). Ten sloužil k čištění obilí oddělením nežádoucích kulovatin od zrna (koukol, vikev, hrách, kamínky, písek atp.). Při napojení jižního kolmého křídla se nachází dřevěná skříň větráku s hřídelí, umístěná bez zjevné technologické vazby. V sousedství větší ze skříní násypných košů je situován hrano-

Obr. 29: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlýnice č. 2.01 – v popředí jeřáb na zvedání mlecích kamenů (tzv. graník), za ním špičovací složení.

Obr. 31: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlýnice č. 2.01 – válcová mlecí stolice, čelní pohled.

lový vysévač, na němž spočívá menší předvysévač. Zařízení sloužilo ke třídění meliva podle velikosti jeho částic, k čemuž se využívalo šestibokého šikmo zavěšeného motáku, tvořeného rámem potaženým plachetkou či drátěnou síťovinou. Pohon těchto a dalších zařízení zajišťovala kovová transmise, uložená v lůžkách na horních hranách hambalků. Kromě spojky je vybavena čtyřmi dřevěnými a třemi kovovými řemenicemi.

Obr. 30: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlecí kámen (běhoun), deponovaný v hospodářském objektu.

Obr. 32: Dětřichovec, mlýn čp. 30, mlýnice č. 2.01 – loupáčka, čelní pohled.

Třetí fáze technologického vývoje spočívá jednak ve změně vodního motoru a souvisejících změnách na vodním díle, jednak v instalaci náhradního zdroje energie v podobě spalovacího motoru. K těmto změnám došlo v meziválečném období, v každém případě po roce 1926. Stavební změny s tím související byly popsány v předcházející kapitole (vodní zámek, proražení otvorů v návodní stěně mlýnice, rozšíření hřídelové díry na dnešní okenní otvor). Tlakové potrubí vedoucí z vodního zámku k turbíně je nýtované přírubové, o průměru 500 mm. Turbína se nedochovala, ale šlo o dvojčítou turbínu typu Bánki, pro svou jednoduchost a účinnost na vodních mlýnech často používanou. K regulaci turbíny sloužilo táhlo, procházející návodní stěnou mlýnice a ovládané zde dvěma kohouty na kovové konzole. Patrně k manipulaci s turbínou byla postavena konstrukce nad lednicí, sestávající z litinového (či ocelového) sloupku a čtyř traverz.

Stacionární spalovací motor byl umístěn v již popsané přístavbě (prostoru č. 1.03). Jeho druh, typ, konstrukce a výkon nejsou známy. Pozůstatkem po rozvodu hnací síly je krátká kovová transmise s dřevěnou řemenicí na dvou kovových konzolách, uchycená spolu s blíže ne-

identifikovanými, patrně ovládacími prvky ve zdivu severovýchodní stěny. Proti řemenici je v obvodovém zdivu proražen technologický otvor pro plochý řemen, vedoucí k řemenici na transmisi, která je ukotvena na stropě v místnostech č. 2.01 a 2.02. Tato přímá vazba vede k domněnce, že transmise v interiéru je z téže doby jako motor, tj. spadá do stejné fáze technologického vývoje. Kovová transmise uchycená dřevěnými a kovovými závěsy na stropních trámech je osazena jednou dřevěnou a jednou kovovou řemenicí. Vede k hoblici, umístěné při jihovýchodní stěně dílny č. 2.02.

ARCHITEKTONICKÉ A PAMÁTKOVÉ HODNOCENÍ

Mlýn v Dětrichovci je cenným zástupcem stavby svého druhu ve venkovském prostředí. Ačkoliv prošel mnoha adaptacemi a úpravami, a to i v moderní době, jeho stavebněhistorická hodnota je nesporná, a to z následujících důvodů: především jde o jeden z nemnoha dosud stojících, nezdemolovaných nebo zásadně nepřestavěných vodních mlýnů na teritoriu Frýdlantského výběžku. Ten je na dochované vodní mlýny oproti jiným oblastem poměrně chudý, ačkoliv jich zde existovalo značné množství. Důvodů je více, hlavní spočívá v kontinuitě vodních děl a z toho vyplývajícím „pohlcením“ mlýnů továrnami v době industrializace, a dále v odsunu původního obyvatelstva a blízkosti státní hranice – oboje s důsledkem rozsáhlých demolí. Hodnotu mlýna výrazně umocňuje, že je dochována nemalá část vodního díla a také mlýnské technologie uvnitř objektu. Po skončení mletí v polovině 20. století byl mlýn využíván pro bydlení, a to jen s minimálními stavebními zásahy a úpravami.

Ačkoliv se objekt nevyznačuje výjimečnými umělecko-historickými nebo řemeslnými prvky a konstrukcemi, ba naopak, jedná se o stavbu prostou náročných detailů, zdobných prvků (snad s výjimkou skládaného břidlicového štítu a velmi střídme zdobených sloupků vstupního portálu) či konstrukcí cenných pro svou archaičnost, přesto je nutno považovat jej za velmi hodnotný. Jádrem stavby

Obr. 33: Dětrichovec, mlýn čp. 30, podkroví č. 3.01 – hranolový vysévač.

Obr. 34: Dětrichovec, mlýn čp. 30, podkroví č. 3.01 – předvysévač usazený na skříní hranolového vysévače.

má s velkou pravděpodobností raně barokní původ. Hlavní hodnota však leží v rovině didaktické. Komplikovaný stavební vývoj objektu je velmi úzce provázán s vývojem technologickým. Vzájemně se ovlivňují a podmiňují. Na mlýně jsou takřka učebnicově zastoupeny hlavní fáze vývoje našich venkovských mlýnů: nejprve přestavba starého českého mlýna s obyčejným složením na mlýn umělecký, a následně náhrada vodního kola vodní turbínou. Nechybí ani válcová stolice. Všechny fáze lze prezentovat alespoň částí dochovaných stavebních konstrukcí nebo technologických prvků. Z těchto důvodů je nutné spatřovat památkovou hodnotu objektu téměř ve všech kon-

Obr. 35: Dětřichovec, mlýn čp. 30, podkroví č. 3.01 – hlava kapsového výtahu, vlevo dole trieur.

strukcích a detailech, i když často novodobých; dokládají totiž to, co je na stavbě nejcennější. Úzké propojení stavebního a technologického vývoje.

NAMÍSTO ZÁVĚRU: MOŽNOSTI BUDOUCÍHO ROZŠÍŘENÍ PRŮZKUMU

Doposud provedený průzkum je dílčí, se všemi limity z toho vycházejícími, zejména v interpretační části. Bylo by velmi vhodné jej v budoucnu rozšířit i na obytný díl, a předložit tak standardní nedestruktivní SHP na celý objekt. Mimořádně potřebné by bylo odebrání vzorků dřevěných konstrukcí hrázdného patra kolmého křídla, obytného dílu, historických částí krovu, případně stropů, k dendrochronologické analýze. Potvrdily – nebo vyvrátily – by datování částí stavby dle typů konstrukcí a zejména písemných pramenů.

Nejen ke stavebnímu, ale také k technologickému vývoji zůstává několik nezodpovězených otázek. Předně je to umístění druhého mlýnského složení, zmiňovaného v mlynářově žádosti a následném protokolu z roku 1926, tedy v době, kdy ve mlýně již stála válcová stolice. Pozornost si zaslouží také stoupa („Beschstamp“), zmiňovaná v zápise v pozemkové knize z 10. března 1834. Nacházela se v mlýnici, nebo snad v poněkud záhadném spalném objektu, zakresleném na mapách stabilního katastru na místě dnešní zděné stodoly, a to vždy se symbolem vodního kola? Či se jedná o počáteční a poté opakovaný omyl, a vodní kolo bylo vždy jen u mlýna, kde naopak jeho symbol chybí? Na základě četných analogií by se nabízela existence přidružené pily, avšak o takovém zařízení není v žádném prameni (pomineme-li středověký frýdlantský urbář) ani v literatuře jediné zmínky.

Lze tak konstatovat, že objekt disponuje značným potenciálem pro další výzkum, jehož výsledky přinesou rozšíření našeho dosud nedostatečného poznání nejen o vlastní stavbě, ale také o vztahu stavebního a technologického vývoje vodních mlýnů.

POZNÁMKY

- 1) Státní oblastní archiv (dále SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, Historická sbírka (dále HS) Clam-Gallas, inv. č. 3, kt. 12 A, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov z r. 1577, fol. 17.
- 2) Tamtéž, HS Clam-Gallas, inv. č. 12, kt. 13.
- 3) Tamtéž, Urbář panství frýdlantského z roku 1381 [DVD].
- 4) Laboratoř geoinformatiky FŽP UJEP, in: *I. vojenské (josefské) mapování – Čechy* [online] [vid. 2014–01–28]. Dostupné z: http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?z_height=330&lang=cs&z_width=700&z_newwin=1&map_root=lvm&map_region=ce
- 5) Státní okresní archiv (dále SOKA) Liberec, Archiv obce Dětřichovec, kt. 1, zápis z místního šetření ze dne 8. 7. 1926.
- 6) Národní archiv (dále NA) Praha, Mlynářské ústředí, inv. č. 4499, 4504.
- 7) A. Ressel, Heinersdorf an der Tafelfichte: Ein Beitrag zur Geschichte dieser Gemeinde. Dittersbächel: Ein Beitrag zur Geschichte dieser Gemeinde, Friedland i. B.: Franz Riemer 1912, s. 91.
- 8) První přímé doklady o dobývání cínonosného kasiteritu v pásnu krystalických břidlic probíhajícím v JZ – SV směru jižně od Dětřichovce pocházejí z roku 1580, avšak počátek dolování lze předpokládat již v sedmdesátých letech 16. století. Z důlních účtů se dozvídáme o existenci nového hornického sídliště, dnešního Nového Města pod Smrkem, v roce 1581. Roku 1592 nadal Melchior z Redernu město, založené na pravidelném renesančním půdorysu a osídlené kolonisty ze Slezska, Hesenska, Míšeňska a Jáchymova, městskými právy. Nové Město je od Dětřichovce vzdálené asi 4 km, odděluje jej od něj zalesněný masiv Jindřichovického hřebenu. 2 km SZ směrem od obce se rozkládají Jindřichovice pod Smrkem, k nimž Dětřichovec od r. 1960 správně přísluší.
- 9) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 12, kt. 13, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov pro léta 1560–1561, fol. 87–88.
- 10) Tamtéž, inv. č. 5, kt. 12 A, berní resjtrík panství Frýdlant a Závidov z r. 1591, fol. 13.
- 11) J. Kočí, Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679–1687. Příspěvek k povstání nevolníků v Čechách v roce 1680. Liberec 1965, s. 38. Prameně obsažnou studii je vhodné doplnit o novější pohled na otázku roboty a obecně hospodářských poměrů na panství Frýdlant v 17. století, srov. J. Čechura, Žili snad na panství Frýdlant v 17. století lvi? K metodice studia velkostatkových struktur střední Evropy raného novověku, Časopis Národního muzea 168, 1999, s. 1–20.
- 12) J. Kočí, o. c. v pozn. 11, s. 39, 42.
- 13) Tamtéž, s. 39–40.
- 14) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 82.
- 15) Tamtéž, s. 84.
- 16) A. Kunze, Die nordböhmisches-sächsische Leinwand und der Nürnberger Großhandel mit besonderer Berücksichtigung des Friedland-Reichenberger Gebietes. Reichenberg: Gebrüder Stiepel 1926, s. 42.
- 17) A. Pazderová ed., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bolešlavsko. Praha: Státní ústřední archiv v Praze 1994, s. 204–205.
- 18) V této souvislosti je nutné zdůraznit, že téměř zcela protestantské panství Frýdlant se poměrně výrazně odlišovalo od zbytku Čech značným fázovým posunem rekatolizace, která zde byla zahájena

- v podstatě až po roce 1651 a nebyla ukončena ještě v 1. polovině 18. století. Právě srovnání Soupisu poddaných z roku 1651 a Berní ruly z roku 1654 je jedním ze základních pramenů. Tématu se věnoval J. Čechura, Panství Frýdlant po třicetileté válce (Norma, konfessionalizace a každodenní realita), in: V. Boháčová – V. Kucrová edd., Sedláci si dělají, co chtějí. Sborník vybraných prací profesora Jaroslava Čechury. Praha 2012, s. 202–214.
- 19) A. Chalupa – J. Čechura – M. Ryantová edd., Berní rula, sv. 8–9. Kraj Bolešlavský. Praha: Státní ústřední archiv v Praze 2001, s. 154–155; též K. Doskočil ed., Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze 1958, s. 121.
 - 20) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 85.
 - 21) Tamtéž.
 - 22) Tamtéž. Těsně za zemskou hranicí, pouhé 2 km od Děřichovce, vznikly exulantské vsi Wigandstal (zal. 1663, dnes Pobiedna) a Neugersdorf (zal. 1686, dnes Gieraltówek). Území bylo v té době součástí Horní Lužice.
 - 23) Tamtéž.
 - 24) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 13 b, kt. 13, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov z r. 1670.
 - 25) Tamtéž, inv. č. 13c, kt. 13, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov z r. 1700.
 - 26) P. Burdová – D. Culková – E. Čáňová – M. Lišková – F. Rajtoral edd., Tereziánský katastr český, sv. 3. Dominikál. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČSR 1970, s. 68–69.
 - 27) R. Anděl – R. Karpas et al., Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor. Liberec 2002, s. 101.
 - 28) A. Chalupa – M. Lišková – J. Nuhlíček – F. Rajtoral edd., Tereziánský katastr český, sv. 1. Rustikál (kraje A/CH). Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra 1964, s. 80–81.
 - 29) R. Anděl – R. Karpas et al., o. c. v pozn. 27, s. 68.
 - 30) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 86.
 - 31) J. Schaller, Topographie des königreichs Böhmen, Vierter thein. Bunzlauer kreis. Prag und Wien 1790, s. 295.
 - 32) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek (dále Vs) Frýdlant, inv. č. 548, kt. 336.
 - 33) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 87.
 - 34) Tamtéž, s. 96–97.
 - 35) J. G. Sommer, Das königreich Böhmen; statistisch-topografisch dargestellt, Zweiter band. Bunzlauer kreis. Prag 1834, s. 316.
 - 36) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 562, kt. 352, protokoly stabilního katastru.
 - 37) R. Anděl – R. Karpas et al., o. c. v pozn. 27, s. 226–227.
 - 38) Tamtéž.
 - 39) Tamtéž, s. 151.
 - 40) SOKA Liberec, MNV Děřichovec, kt. 1, zápis ze schůze rady MNV ze dne 3. 7. 1951.
 - 41) R. Anděl – R. Karpas et al., o. c. v pozn. 27, s. 159–160, 169.
 - 42) Tamtéž, s. 166, 187.
 - 43) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 86.
 - 44) Např. majitelé mlýna čp. 30, Vladimír a Xeňa Vrabcovi, získali v přidělu ještě usedlosti čp. 55, 40 a 29. Srov. SOKA Liberec, MNV Děřichovec, přehled přidělu a přidělové listiny.
 - 45) Letecké snímkování z r. 1953. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška. © Ministerstvo obrany ČR. Aplikace Kontaminovaná místa. CENIA, ČESKÁ INFORMAČNÍ AGENTURA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ. Dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/>.
 - 46) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, HS Clam-Gallas, inv. č. 3, kt. 12 A, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov z r. 1577, fol. 17.
 - 47) Tamtéž, inv. č. 6, kt. 12 A, berní rejstřík panství Frýdlant a Závidov pro léta 1600–1601, fol. 75.
 - 48) Tamtéž, inv. č. 6 A, 7, kt. 12 A, berní rejstříky panství Frýdlant a Závidov pro léta 1601–1602 a 1602–1606, fol. 50.
 - 49) A. Pazderová ed., o. c. v pozn. 17, s. 204.
 - 50) A. Chalupa – J. Čechura – M. Ryantová edd., o. c. v pozn. 19, s. 154–155.
 - 51) Pro panství Frýdlant je zachována souvislá řada pozemkových knih pro léta 1558–1751.
 - 52) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 23, kt. 21, pozemková kniha pro léta 1673–1690.
 - 53) Tamtéž, inv. č. 24, kt. 22, pozemková kniha pro léta 1687–1698.
 - 54) Tamtéž, inv. č. 26, kt. 24, pozemková kniha pro léta 1704–1710.
 - 55) Tamtéž, inv. č. 27, kt. 25, pozemková kniha pro léta 1710–1715.
 - 56) Tamtéž, inv. č. 30, kt. 28, pozemková kniha pro léta 1715–1727.
 - 57) P. Burdová – D. Culková – E. Čáňová – M. Lišková – F. Rajtoral edd., o. c. v pozn. 26, s. 68–69.
 - 58) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 551, kt. 340.
 - 59) Tamtéž, inv. č. 548, kt. 336, katastrální extrakt r. 1757.
 - 60) Tamtéž, inv. č. 45, kt. 41, tržová kniha Děřichovec 1754–1796, fol. 2–3.
 - 61) Tamtéž, inv. č. 506, kt. 319, urbář obce Děřichovec r. 1773, fol. 9.
 - 62) Tamtéž, fol. 11.
 - 63) Viz pozn. 4.
 - 64) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 45, kt. 41, tržová kniha Děřichovec 1754–1796, fol. 58–60.
 - 65) Tamtéž, inv. č. 155, kt. 130, pozemková kniha mlýnů, pil a průmyslových podniků, fol. 56–57; též inv. č. 45, kt. 41, tržová kniha Děřichovec 1754–1796, fol. 82–83. Zde zapsán i čtvrtletní nájem, uváděný již k roku 1773 (16 zlatých 20 grošů).
 - 66) SOKA Liberec, Archiv obce Děřichovec, kt. 1, výpis z pozemkové knihy 28. 3. 1847.
 - 67) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 155, kt. 130, pozemková kniha mlýnů, pil a průmyslových podniků, fol. 224–226.
 - 68) Všechno toto... zůstává kupci bezplatně. Tamtéž, fol. 403–405.
 - 69) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 98.
 - 70) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 2453, kt. 458, sig. 10–68.
 - 71) Indikační skica a povinný císařský otisk mapy stabilního katastru 1843, katastr Dittersbaechel, 1 : 2880. Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru Praha. Dostupné z: http://archivnimapy.cuzk.cz/mapy/map.phtml?dg=co_rastr_1000k.MCR500_op_P_COC_M_u&me=-958775.556739,-1282635.97206,-400169.80851,-872110.327503&language=cz&config=cio&reset=session=ALL.
 - 72) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 97–98.
 - 73) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Frýdlant, inv. č. 562, kt. 352, protokoly stabilního katastru.
 - 74) SOKA Liberec, Archiv obce Děřichovec, kt. 1, zápisní kniha mužstva z r. 1861.
 - 75) Tamtéž, kt. 1, úřední připomínka – doplnění vodní knihy, položky č. 98, 3. 5. 1926. Připomínka Okresní politické správy ve Frýdlantu adresovaná velitelství četnické stanice v Jindřichovicích pod Smrkem četníkům ukládala zjistit, zda údaj ve vodní knize („Mahlmühle der Juliana Schwanitz am rechten ufer des Dittersbächler baches“) z r. 1877 odpovídá v r. 1926 skutečnosti.
 - 76) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 97–98.
 - 77) SOKA Liberec, Archiv obce Děřichovec, kt. 1, žádost ze dne 18. 2. 1877 a protokol ze dne 16. 6. 1877.
 - 78) Tamtéž, kt. 1, protokol ze dne 16. 6. 1877.
 - 79) A. Ressel, o. c. v pozn. 7, s. 97–98.
 - 80) Josef Sommer, *13. 8. 1851 Heinersdorf a.T., mlýnář, hořčičář (Mahlmüllerei, Seufferzeugung), jeho žena Anna Sommer, *5. 4. 1855 Heinersdorf, dcera Elisabeth Sommer, *29. 11. 1893 Dittersbächel, synovec Otto Schiffner, *25. 6. 1905 Zittau, profesí zámečnický, a konečně Franz Gärtner, *3. 6. 1899 Dittersbächel, mlýnářský učeň (Lehrling Mahlsmüllerei). Je pravděpodobné, že všichni výše uvedení jsou s výjimkou dcery Elisabeth (Alžběty) zachyceni na fotografii z roku 1915. SOKA Liberec, Sčítání obyvatel 1921, kt. 161, Soudní okres Nové Město pod Smrkem, Děřichovec.
 - 81) Špicovací složení, malá válcová stolice a mlýnské složení s průměrem kamenů 95 cm, které je používáno k mletí hořčice. SOKA Liberec, Archiv obce Děřichovec, kt. 1, žádost ze dne 31. 5. 1926. Také se dozvídáme, jaká byla výměra hospodářství: 9 arů a 93 m².
 - 82) Viz pozn. 5.
 - 83) SOKA Liberec, Archiv obce Děřichovec, kt. 1, přípis čj. 20.698/26 ze dne 11. 10. 1926.
 - 84) Soupisy Důchodkových kontrolních úřadů Frýdlant, Liberec, Chraslava, Jablonec nad Nisou, r. 1934 (stav 1930).
 - 85) SOKA Liberec, MNV Děřichovec, kt. 1, přehled nemovitého zkonfiskovaného zemědělského majetku v k. ú. Děřichovec, zpr. Osídlovací komise MZ pro politický okres Frýdlant v Č. 1. 11. 1949.
 - 86) NA Praha, Mlýnářské ústředí, inv. č. 4499, mlýn Josef Hausmann Jindřichovice p. S. čp. 4.
 - 87) Tamtéž, inv. č. 4504, mlýn Josef Tschiedel Háj čp. 13.
 - 88) SOKA Liberec, MNV Děřichovec, kt. 1, seznam přidělů v k. ú. Děřichovec, běžné č. 26, usnesení Okresního soudu ve Frýdlantě čj. 182/49 ze dne 14. 5. 1949. Vladimír Vrabec se narodil 2. září 1902 v Ivanoviči, v Žytomyrské oblasti na Ukrajině. Žena Xeňa, 4 děti, člen KSČ, od roku 1949 v MNV a předsednictvu JZD Děřichovec. Srov. SOKA Liberec, MNV Děřichovec, kt. 1, kádrové materiály MNV. Některé z dětí dosud žijí v Novém Městě pod Smrkem a v Dolní Rásnici.
 - 89) Geologická mapa ČR. List 03–12, 03–11 Frýdlant, 1 : 50000. Praha: Ústřední ústav geologický, 1990.
 - 90) I. Košková – M. Modrý – J. Šmída, Atlas životního prostředí Libereckého kraje. Liberec: Liberecký kraj 2008, passim.

DIE WASSERBETRIEBENE MAHL- UND SENFMÜHLE IN DĚTRICHOVEC EIN BEITRAG ZUM VERHÄLTNIS DER BAU- UND TECHNOLOGIEENTWICKLUNG DER WASSERMÜHLEN

Die Studie legt die Ergebnisse der historischen Bauforschung an der wasserbetriebenen Getreide- und Senfmühle in Dětrichovec (Dittersbächel) im Friedländer Ausläufer (Liberecký [Reichenberger] Kr.) dar. Die Untersuchung richtete sich vor allem auf den wirtschaftlichen Teil der Mühle mit der Technologie und auf den Wasserbau. Der vorliegende Beitrag widmet ein beträchtliches Augenmerk der Geschichte der Gemeinde der baulichen und technologischen Entwicklung des eigentlichen als Ganzen und der Beziehung zwischen Baues. Der Bau der Mühle stellt infolge einer Menge Demolierungen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts sowie der Konversion mehrerer Mühlen zu Fabrikbetrieben im 19. Jahrhundert eine der wenigen erhaltenen Wassermühlen des Friedländer Landes dar. Es handelt sich um ein lehrbuchmäßiges Beispiel der Entwicklung einer kleinen Dorfmühle: die ursprüngliche, erstmalig 1577 erwähnte altböhmische Mühle mit dem gewöhnlichen Mahlgang war in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts zur Kunstmühle umgebaut worden, den Mahlgang hatte der Walzenstuhl ersetzt und nachfolgend nach 1926 änderte man den Wasserantrieb – das überschlachtige Mühlrad ersetzte eine verdoppelte Bánki-Turbine. Ebenfalls in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts installierte man einen stationären Verbrennungsmotor als Ersatztriebwerk für den ungenügenden Wasserstand. Die Studie berücksichtigt das Verhältnis zwischen den Bauphasen der Mühle und der Entwicklung ihrer technologischen Ausstattung, wobei als Forschungsinstrumente die Geländeuntersuchung des eigentlichen Gebäudes zusammen mit der Archivrecherche zur Geltung kamen. Das Vergleichen der Ergebnisse beider Forschungsmethoden ermöglichte eine hypothetische Deutung der baulichen und technologischen Entwicklung der Mühle.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Dětrichov (Dittersbachel, Bez. Liberec [Reichenberg]), Mühle Nr. Konskr. 30, Gesamtansicht von Osten, 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts (Sammlung von L. Kučera).
 Abb. 2: Dětrichovec, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1843 (ÚAGK [Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster] Prag).
 Abb. 3: Dětrichovec, Ausschnitt aus dem sog. Pflichtabdruck des Stablen Katasters, 1843. Der Ausschnitt enthält die Mühle und den Wasserbau (ÚAGK Prag).
 Abb. 4: Dětrichovec, Ausschnitt aus dem sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1843, mit den verdeutlichten zur Mühle angehörigen Grundstücken (ÚAGK Prag).
 Abb. 5: Dětrichovec, Mühle Nr. 30. Postkarte aus der Zeit vom Müller Josef Sommer. Rechts ein nicht erhaltenes Objekt auf dem Grundstück Parz.-Nr. 11, um 1915 (Sammlung von L. Kučera).
 Abb. 6: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südost- (Haupteingangs-) Fassade – rechter Teil; Pfeil zeigt zur freigelegten Fachwerkkonstruktion des Obergeschosses (alle Fotos P. Freiwilg, 2013, falls nicht anders angegeben).
 Abb. 7: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Detail des Anschlusses der nordwestlichen (linker Teil – querorientierter Flügel) und der Südost- (Haupteingangs-) Fassade, Pfeil zeigt zur Stoßlinie des Querflügels.
 Abb. 8: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südost- (Haupteingangs-) Fassade – Detail vom Portal mit einem Mühlstein in der Vorschwelle.
 Abb. 9: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südostfassade – Zubau für den Verbrennungsmotor.
 Abb. 10: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Wasserschloss – Ansicht von Südosten.
 Abb. 11: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südwestfassade – Giebelteil im ersten Plan. Im Vordergrund die ins Wasserschloss eingemündete Betonrinne der Wasserzuleitung.
 Abb. 12: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Nordwestfassade – Radstube, Wasserseite vom Mühlhaus.
 Abb. 13: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Nordwestfassade – Radstube, Blick zum Wasserschloss hin.
 Abb. 14: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Nordwestfassade – Radstube, Detail vom Ende der Druckrohrleitung zur verschwundenen Bánki-Turbine. Durch das Mauerwerk führt die Zugstange der Regulierung der Turbine.
 Abb. 15: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südwestfassade – Radstube, Detail

vom Mauerwerksstoß mit der Nordwestfassade und dem Seiteneingang in den Flur.

Abb. 16: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Südwestfassade – Radstube, Detail vom Anfang des Abzugskanals von der Radstube zurück in den Wasserlauf.

Abb. 17: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, der mit Schieferplatten überdeckte Abzugskanal.

Abb. 18: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Ausmündung des Abzugskanals, im Hintergrund der rechte Teil der Nordostfassade des Mühlengebäudes.

Abb. 19: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Nordwestfassade – Ostteil, Pfeil zeigt zum Sturzwölbe der ursprünglichen Türöffnung zum Flur, darüber die spätere Türöffnung der Expedition der Mahlleute.

Abb. 20: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Grundriss vom Erd- und Obergeschoss – Grundriss der technologischen Anlage (Abb. 20-24 Bauaufnahme P. Freiwilg und M. Ouhrabka, Zeichnung P. Freiwilg, 2014).

Abb. 21: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Grundriss vom Dachboden und Dachraum mit Grundriss der technologischen Anlage.

Abb. 22: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Ansicht der Nordwestfassade (Radstube), Wasserseite vom Mühlengebäude – Einzeichnung der technologischen Anlage mit Rekonstruktion vom Wandtrog und Wasserrad.

Abb. 23: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Grundriss vom Erdgeschoss, der Radstube und Kammkühe – Baualtersplan. Der Innenraum des Wohnteiles wurde nicht vermessen, nur das Linienschema mit Vermessung der Öffnungen wurde durchgeführt.

Abb. 24: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Grundriss vom Erdgeschoss, der Radstube und Kammkühe – hypothetisches Bauentwicklungsschema. Der Innenraum des Wohnteiles wurde nicht vermessen, nur das Linienschema mit Vermessung der Öffnungen wurde durchgeführt.

Abb. 25: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Kammkühe Nr. 0.02 – Blick in den Schacht zu seiner Südwestwand. Im Hintergrund das die horizontale und vertikale Welle (Eisenzeug) tragende Betonfundament (Foto M. Ouhrabka, 2013).

Abb. 26: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlhaus Nr. 1.01 – Ansicht der Wasserseite (Foto M. Ouhrabka, 2013).

Abb. 27: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlhaus Nr. 2.01 – Blick zur Südostwand (Foto M. Ouhrabka, 2013).

Abb. 28: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Werkstatt Nr. 2.02 – Blick zur Südostwand (Foto M. Ouhrabka, 2013).

Abb. 29: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlhaus Nr. 2.01 – im Vordergrund der Kran zum Heben der Mühlsteine, hinter ihm der Mühlgang zum Spitzen.

Abb. 30: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlstein (Läufer), im Wirtschaftsgebäude gelagert.

Abb. 31: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlhaus Nr. 2.01 – Walzenstuhl, Vorderansicht.

Abb. 32: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Mühlhaus Nr. 2.01 – Schälmaschine, Frontansicht.

Abb. 33: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Dachraum Nr. 3.01 – Sechskanter.

Abb. 34: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Dachraum Nr. 3.01 – Räder auf dem Sechskantergehäuse.

Abb. 35: Dětrichovec, Mühle Nr. 30, Dachraum Nr. 3.01 – Elevatorkopf, links unten Trieur.

(Übersetzung J. Noll)